

Latvijas mākslas akadēmija
Mākslas zinātnes nodaļa

Artūrs Lapiņš

Viduslaiku pilsdrupas Latvijas kultūrvidē

Promocijas darbs
zinātņu doktora (Ph.D) grāda iegūšanai
nozarē „Mūzika, vizuālā māksla un arhitektūra”
apakšnozare: mākslas zinātne

Medieval Castle Ruins in the Cultural Environment of Latvia

Doctoral Thesis

Zinātniskais vadītājs / *Scientific Supervisor*
profesors, Dr. habil. art. **Ojārs Spāritis**

Rīga, 2021

Promocijas darba kopsavilkums. Saturs

Ievads.....	3
Tēmas aktualitāte.....	3
Pētījuma priekšmets.....	4
Hronoloģiskās robežas.....	4
Darba mērķis un uzdevumi.....	5
Izmantotās metodes.....	6
Zinātniskā novitāte.....	7
Pētījuma praktiskā nozīme.....	7
Darba struktūra un apjoms.....	8
Viduslaiku pilsdrupas Latvijā.....	9
Piļu izbūve un pilsdrupu izveidošanās.....	9
Drupu vērtējuma kultūrvēsturiskie un sociālie aspekti.....	10
Vēsturisko būvju novērtēšanas attīstība.....	10
Pilis folklorā un literatūrā.....	11
Drupu integrācija vidē.....	12
Drupu aksioloģiskie aspekti mūsdienu sabiedrībā.....	12
Vērtību identificēšana un saglabāšana.....	14
Viduslaiku pilsdrupu struktūra un elementi.....	14
Jaunu datu iegūšana pilsdrupās.....	15
Drupu saglabāšanas prakse no 19. gs. vidus līdz mūsdienām.....	15
Pilsdrupu revalorizācija.....	20
Drupas un mūsdienu kultūrvidē.....	20
Arhitekta instrumentārijs drupu kultūrvēsturiskā potenciāla aktivizēšanai.....	21
Drupu kā kultūras mantojuma daļas interpretācija.....	23
Pilsdrupas Latvijas kultūrvidē un to perspektīvā izmantošana.....	25
Secinājumi.....	28
Tēmas aprobācija.....	32
Publikācijas.....	32
Referāti.....	33
Pilsdrupu konservācijas projekti.....	34

Ievads

T Ē M A S A K T U A L I T Ā T E

Viduslaiku nocietinājumi veido relatīvi nelielu, tomēr būtisku Eiropas un Latvijas arhitektūras un arheoloģijas mantojuma daļu. Līdzīgi kā citviet, arī Livonijā nocietinātās pils un ar apdzīvotu vietu un pilsētu aizsardzību saistītās konstrukcijas bija viena no būtiskākajām liela mēroga plānveida būvniecības aktivitātēm. Kā mērķtiecīgi plānoti arhitektūras kompleksi, militārie nocietinājumi savulaik devuši būtisku ieguldījumu Eiropas arhitektūras stilu izplatībā un būvniecības tradīciju attīstībā ne tikai Eiropas vidienē, bet arī perifērijā. Celtas vidējos un vēlajos viduslaikos, liela daļa piļu līdz pat 18. gs. sākumam atradās ekonomiskās un politiskās dzīves centrā. Nocietinājuma kompleksa galvenais elements – viduslaiku pils – kā vislabāk aizsargātā būve visilgāk spējusi pretoties integrācijai apkārtējā apbūvē. Izmantotais būvniecības veids – akmens mūrējums – pietiekami ilgstoši spējis pretoties laika zobam un erozijas procesiem un joprojām nosaka pilsdrupu relatīvi labo saglabātību Eiropā un arī Latvijā.

No 12. gadsimta beigām līdz 16. gadsimtam tagadējā Latvijas teritorijā izbūvēti **136** visdažādākā izmēra nocietinātu mūra piļu kompleksi, no kuriem viduslaiku periodā izbūvēti **123**. To būvniecība aizsākās, Baltijā nostiprinoties bīskapam un Vācu ordeņa Livonijas atzaram. Sevišķi aktīva nocietinājumu izbūve izvērās 14. gadsimtā, kad virsbīskapija piekāpās ordenim un kļuva par Livonijas sastāvdaļu. Nocietinātu piļu būvniecība turpinājās visu viduslaiku periodu līdz pat ordeņa sekularizācijai 1562. gadā.

Viduslaiku piļu arhitektūru primāri noteica drošības apsvērumi – aizsardzības vajadzībām tās veidotas kā slēgti, apkārtsienās ieskauti, ar nocietinājumu grāvjiem, bastejām un citiem militārās arhitektūras atribūtiem apņemti kompleksi. Tomēr attīstoties militārajai tehnikai, pakāpeniski pils zaudēja savu sākotnējo aizsardzības funkciju. Daļa no tām tika sagrautas karadarbībā, citas zaudēja stratēģisko vai saimniecisko lomu un tika pamestas. Tālāko monumentālo būvju drupšanu sekmēja gan apzināta mērķtiecīga postīšana, gan arī vietējais klimats. Ap 300 gadu ilgajā periodā līdz mūsdienām viduslaiku pils no slēgtām būvēm transformējušās par brīvstāvošiem telpiskiem objektiem un ainaviskiem drupu ansambļiem. Tās atspoguļo ne tikai Latvijas militāro vēsturi, bet arī izmaiņas sabiedrības attieksmē pret vēsturisko mantojumu. Atšķirīgās, dažādos laikos izmantotās pieejas drupu saglabāšanai, papildināšanai un eksponēšanai ietekmējušas ne tikai to izskatu šodien, bet nosaka arī saglabāšanas iespējas nākotnē. Tomēr pilsdrupu virszemes apjoma samazināšanās ir dinamisks process – tās joprojām turpina progresējoši erodēt. Kopējā valsts aizsardzībā esošā kultūras pieminekļu klāstā nepieciešamību piesaistīt finansējumu drūpošo mūru saglabāšanai ir relatīvi grūti pamatot – tas parasti tiek novirzīts kultūrvēsturiski pamanāmākiem pieminekļiem ar augstāku sociālekonomisko potenciālu. Pilsdrupu saglabāšanai nepieciešama tām raksturīgo kvalitāšu un vērtību identificēšana, sekmējot to nostiprināšanos sabiedrības apziņā.

P Ē T Ī J U M A P R I E K Š M E T S

Livonijas teritorijā esošās pilis kā militārus nocietinājumus būvējuši sava laika varas pārstāvji – Zobenbrāļu ordenis (kopš 1237. gada Vācu ordeņa Livonijas atzars), Rīgas bīskapi (kopš 1255. gada arhibīskapi), Kurzemes bīskapi, kā arī abu lielvaru vasaļi. Promocijas darbā ar terminu “viduslaiku pilsdrupas” (krievu: *развалины замка*, angļu: *castle-ruine*, vācu: *Schloßruine*, franču: *château-ruine*, lietuviešu: *pilies griuvėsiai*, igauņu: *lossivaremed*) apzīmētas viduslaikos Latvijas teritorijā būvētās mūra pilis, kuras līdz mūsdienām nonākušas drupu stāvoklī. Tās atrodas atšķirīgā attīstības pakāpē – vienas ir jau konservētas un sagatavotas eksponēšanai vai jau eksponētas, citās vēl tikai būtu jāplāno un jāveic saglabāšanas pasākumi. Pēdējie ietver sagatavošanas darbus – objektu ģeometrisko un semantisko dokumentēšanu, praktisko saglabāšanu – konservāciju ar paralēlu darbu pie interpretācijas un prezentācijas. Lai novērtētu kontekstu, līdztekus Latvijas teritorijai apsekota arī pārējās Livonijas teritorijā – tagadējā Igaunijā esošās pilsdrupas, kā arī iepazīta piļu situācija Eiropā, tostarp bijušajā Austrumprūsijas teritorijā. Pētījums balstīts Latvijas pilsdrupu un piļu apsekojumā, vēsturiskās izpētes materiālos, Nacionālā kultūras mantojuma pārvaldes Pieminekļu dokumentācijas centrā esošajā projektu dokumentācijā, nozares literatūrā, kā arī pieejamo arhīvu materiālos. Līdztekus objektu apsekojumam dabā izmantoti arī iepriekš veiktās arhitektoniskās un arheoloģiskās izpētes dati, projektu skaņošanas norādes un diskusiju konspekti, projektu dokumentācija un atziņas no realizētām iecerēm, kuru risinājumu izstrādē pētījuma autors bijis iesaistīts vairāk kā 15 gadu ilgā periodā. Promocijas darbā analizētas 54 (piecdesmit četras) Latvijas teritorijā esošās viduslaiku pilsdrupas.

H R O N O L O Ģ I S K Ā S R O B E Ž A S

Pilsdrupu izveidošanās vēsturē var izdalīt trīs secīgus etapus – 1) nocietinājumu izbūves vai apjomīgākās pārbūves laiks, 2) sagraušanas vai pamešanas brīdis un 3) laikaposms, kad notikuši izpētes vai saglabāšanas pasākumi, kuru rezultātā objekti atkal iekļuvuši zinātniskā un sabiedriskā aprītē.

Pirmie dokumentētie vācu viduslaiku mūra nocietinājumi Latvijas teritorijā izbūvēti 1185. gadā Ikšķilē un 1186. gadā Mārtiņsalā. Jaunākās drupu stāvoklī esošās ir Mujānu un Drogas pilis, kuru būvniecība uzsākta ap 1476. gadu. Secināms, ka nocietinājumu izbūve norisinājusies ap 250 gadus ilgā periodā no 13. gs. sākuma līdz 15. gs. beigām. Tādējādi pētījuma apakšējais hronoloģiskais sliekšnis sakrīt ar mākslas vēsturē pieņemto viduslaiku posmu, kas sākas ar kristietības ienākšanu Baltijā, ietverot Livonijas politiskās kopības izveidošanos 1228. gadā. Par viduslaiku noslēgumu pieņemts uzskatīt 1562. gadu, kad pēdējo ordeņa mestru Gothardu Ketleru (*Kettler*, 1517–1587) iecēla par Kurzemes un Zemgales hercogu. Tādējādi ordeņa likvidācijas laiks pieņemts par darba augšējo hronoloģisko robežu, pēc kuras pakāpeniski izmainījās arī nocietināto vietu arhitektūra.

Viduslaiku piļu pārvēršanās drupās notikusi pakāpeniski. Vairums no tām sagrautas 17. gs. un it īpaši 18. gs. sākumā norisinājušos militāro sadursmju gaitā, kad nocietinājumi vairs nav atjaunoti kariem sekojoša ekonomiska pagrimuma rezultātā. Latvijā ir arī atsevišķas pilis, piemēram, Burtņiekos, Limbažos un Aizputē, kuras pārvērtušās drupās pēdējā pusgadsimta laikā. Līdz ar to drupu veidošanās aptver ap 400 gadus ilgu laikposmu, kas gandrīz divas reizes pārsniedz to izbūves periodu.

Darbā analizēto pilsdrupu aprūpes pasākumu hronoloģiskās robežas noteiktas atbilstoši Latvijā dokumentētajai konservācijas darbu praksei, sākot ar 19. gs. 2. puses drupu atjaunošanu un līdz pat mūsdienām, kad jau 20. gadsimta beigās aizsāktie konservācijas pasākumi turpinās Cēsīs, Dobelē, Ērgemē, Alūksnē, Bauskā un citur. Tādējādi darbā analizēto saglabāšanas pasākumu ilgums ir nepilni 200 gadi.

D A R B A M Ē R Ķ I S U N U Z D E V U M I

Nocietināto piļu izbūve ir noteiktas Eiropas daļas būvvēstures fenomens – tās būvētas vietās, kur par teritoriju kā ekonomisku vērtību notika konkurences cīņa ar militārām metodēm, un kur bija pieejami atbilstoši būvmateriāli. Šajā Eiropas daļā ģeogrāfiski ietilpst arī Latvija. Viduslaiku pilsdrupas valsts teritorijā veido gandrīz pusi no savulaik izbūvēto nocietinājumu kopskaita. Tādēļ to pētniecībai Latvijas arhitektūras vēstures kontekstā ir pieejams relatīvi plašs materiāls un objektīvi priekšnoteikumi. Atšķirībā no izmantojamām vēsturiskām ēkām, pilsdrupas kopējā kultūras aprītē parādās salīdzinoši maz un to integrācija kultūrvidē ir nepietiekama. Tādēļ promocijas darbam izvirzīti vairāki mērķi:

- [1] sistematizēt drupu izveidošanās vēsturi un apzināt centienus to saglabāšanai,
- [2] noteikt pilsdrupu vietu vēsturiskajā kultūrvidē un mūsdienās,
- [3] identificēt drupās saglabājamās vērtības,
- [4] apzināt vērtību paaugstināšanas metodes, tostarp izpētes veidus un jaunu datu iegūšanu,
- [5] piedāvāt stratēģijas pilsdrupu interpretācijai un prezentācijai.

Mērķa sasniegšanai izvirzīti šādi uzdevumi:

- noteikt viduslaiku pilsdrupu pašreizējo saglabātību, izpētes statusu un izmantošanas veidu,
- apzināt pilsdrupu izveidošanās hronoloģiskās robežas, apkopot to izcelsmes vēsturi, salīdzināt sabrukšanas iemeslus un identificēt likumsakarības,
- novērtēt pilsdrupu vēsturisko lomu sabiedrības apziņā, analizējot to vietu kultūrvidē un nozīmi senāk un mūsdienās,
- definēt galvenos priekšnosacījumus pilsdrupu revalorizācijai sabiedrībā,
- izvērtēt jaunu informāciju, ko pilsdrupu izpratnei var dot tradicionālās, mūsdienu un specializētās izpētes,
- salīdzināt līdzšinējās pieejas pilsdrupu konservācijai un izvērtēt to rezultātus saglabāšanas un eksponēšanas aspektos,

- noteikt iespējamās pilsdrupu teritoriju attīstības un prezentācijas iespējas nākotnē,
- izstrādāt priekšlikumus drupu saglabāšanai ilgtermiņā.

I Z M A N T O T Ā S M E T O D E S

Datu formālai salīdzināšanai pielietotas statistiskās un grafiski-vizuālās analīzes metodes. Jaunāku laiku vēstures avotu izpētei izmantota avotu pētniecības, savukārt vēsturisko avotu analīzei – salīdzinošā un ikonogrāfiskā metodes. Vēstures literatūrā saistīta teksta formā dotie dati unificēti un apkopoti elektroniskās tabulās, lai ar statistikas metožu palīdzību novērtētu atsevišķu datu īpatsvaru gan proporcionāli, gan summāri.

Uzsākot promocijas darba izstrādi, visas viduslaiku pilsdrupas apsektas dabā, vizuāli novērtējot to saglabātību, tostarp identificējot avārijas stāvoklī esošos fragmentus. Līdztekus fotografēšanai no zemes veikta arī aerofotografēšana, fiksējot gan pašu drupu saglabātību, gan arī novērtējot tās plašākā vēsturiskās vietas kontekstā.

Lai izprastu drupu izcelsmi, apkopoti pieejamie vēsturiskie dati. Strukturētā datubāzē – elektroniskā tabulā atainota nocietinājumu piederība, izbūves un sagraušanas laiki, izmantotie būvmateriāli u. c. Izmantojot datubāzu vadības un apstrādes metodi, veikta objektu kārtošana un parametriska atlase, tos salīdzinoši analizējot.

Atsevišķu pilsdrupu raksturojošo īpatnību savstarpējai salīdzināšanai un analīzei pētījuma ietvaros izveidota ģeogrāfiskās informācijas sistēma jeb ĢIS. Sagatavotais piļu saraksts elektroniskās tabulas (xls) formātā tālāk apstrādāts programmatūrā qGIS, importējot to kā ar komatu atdalītu vērtību (csv) datni. Objektiem *pilis*, *pilsdrupas*, un *pilsvietas* atzīmēta atrašanās vieta kartē, izmantojot ģeoreferencētas vēsturiskās kartes un satelīta fotogrāfijas. To atrašanās vietas identificētas vizuāli, izmantojot meklēšanu kompānijas Google kartē (*maps.google.com*) un tālāk precizējot to novietojumu pēc aerofotogrāfijām. *Vietas*, kuru atrašanās vieta mūsdienās nav precīzi identificējama, kartē norādītas iespējami tuvu ar tām saistītajām apdzīvotajām vietām. Rezultāts – qgs datne ietver vektoru datni (shx) un ar to saistīto objektu elektronisko datubāzi (dbf).

Tālākai datu analīzei qGIS programmatūrā veikti objektu atlases (*Query*) meklējumi. Rezultāti ģeovizualizēti uz kartes, ar atšķirīgiem simboliem atzīmējot, piemēram, pilsdrupas pēc to sākotnējiem saimniekiem, saglabātības pakāpes vai atpazīstamības un nozīmes kultūrvidē. Izmantojot ĢIS analīzes rīkus, tādā pat veidā kartēta un vizuāli analizēta arī cita ar pilsdrupām saistītā kultūrvēsturiskā informācija – to pašreizējais izmantojums vai izveidošanas un sagraušanas hronoloģiskās robežas. Specifiskām vajadzībām, piemēram, gatavojot materiālus publikācijām par noteiktām piļu grupām, izmantotas ĢIS sistēmas priekšrocības, atlasot un ģeovizualizējot pilis pēc to sākotnējās piederības vai arī vienlaikus izbūvētos vai pastāvējušos nocietinājumus. Datu salīdzināšana, strukturēta atlase un vizualizācija ļauj noteikt drupu stāvoklī esošas bīskapu vai ordeņa pilis atsevišķos reģionos, konstatēt objektu esošo izmantošanu vai arī nepieciešamību veikt

izpētes vai saglabāšanas pasākumus u. tml. Lai noskaidrotu pilsdrupu pašreizējo nozīmi sabiedrības apziņā, pētījuma ietvaros veikta kultūrsocioloģiska aptauja, kuras rezultāti arī vizualizēti kartē. Iegūto datu apkopojums ĢIS formā ļauj uzskatāmi novērtēt viduslaiku nocietinājumu vietu mūsdienu kultūrvidē.

Z I N Ā T N I S K Ā N O V I T Ā T E

Promocijas darbā sistematizēts un apkopots faktoloģiskais materiāls un informācija par Latvijas viduslaiku pilsdrupām. Līdzšinējos pētījumos pilis un to drupas aplūkotas kā vēsturisku notikumu vietas vai arī tās kalpojušas par būvvēstures izpētes objektiem un ieguvušas šauru publicitāti galvenokārt speciālistu vidū. Pētījumā pilsdrupas analizētas kā mūsdienu kultūrvides fenomens. Tajā pirmo reizi sistematizēta un izvērtēta vācu viduslaiku piļu pastāvēšanas vēsture Latvijas teritorijā pēc to aktīvās izmantošanas beigām vai nopostīšanas, apzinot līdz mūsdienām drupu stāvokli saglabājušos nocietinājumus. Objekti vērtēti kompleksi – vēsturiskā, arhitektoniski-mākslinieciskā un mūsdienu attīstības iespēju aspektos, izvērtējot pieminekļu izpētes, saglabāšanas un interpretācijas iespējas. Apkopota, analizēta un interpretēta uz pilsdrupu mūsdienu izmantošanu attiecināmā informācija, sagatavojot bāzi šo objektu integrācijai kultūrvidē.

Darbā vērtēta pilsdrupu arhitektūra, analizējot saglabājušos kādreizējo ēku fragmentus kā mūsdienās pastāvošus telpiskus objektus un ainavas elementus. Izvirzīti un uz atsevišķu objektu piemēriem pārbaudīti pilsdrupu arhitektonisko un ainavisko kvalitāšu novērtēšanas kritēriji, kā arī pieejamības un vides pieejamības jautājumi. Analizēta līdzšinējās publikācijās pārsvarā pozitīvi vērtētās arheoloģiskās izpētes rezultātu praktiskā ietekme uz sabiedrības izziņas līmeni, kā arī izrakumu gaitā atsegto mūra drupu eksponēšanas problemātika.

Atsevišķi salīdzinātas pilsdrupu tipoloģiskās, funkcionālās un stilistiskās attīstības likumsakarības – tās tikušas pielāgotas visdažādākajām vajadzībām un pārsvarā kļuvušas par apskates objektiem ar tiem raksturīgajām funkcionālajām prasībām. Analizētas un ar citiem būvētas kultūrvides mantojuma veidiem salīdzinātas pilsdrupu publiskās komunikācijas, interpretācijas un prezentācijas iespējas un to ietekme uz praktiskajiem saglabāšanas darbiem

Darbam pievienota speciālo arhitektūras terminu vārdnīca, kurā pirmo reizi apkopotas un skaidrotas ar pilsdrupu saglabāšanu un eksponēšanu saistītās koncepcijas un termini. Daļa no tiem jau aprobēti vēstures literatūrā un atsevišķu objektu konservācijas projektu dokumentācijā, citiem precizēti tulkojumi un skaidrojumi. Termini grupēti divās daļās – konservācija un eksponēšana, atsevišķi izdalot saglabāšanu un interpretāciju, un pilsdrupu arhitektūras vārdnīca.

P Ē T Ī J U M A P R A K T I S K Ā N O Z Ī M E

Darba rezultāti ietver analīzi, secinājumus, risinājumus un priekšlikumus būtiskas, bet Latvijas kultūras mantojuma perifērijā esošas daļas – viduslaiku pilsdrupu – saglabāšanai, interpretācijai un prezentācijai. Tie ir viduslaiku mūra nocietinājumi, no kuriem daļa līdz mūsdienām nonākusi kā drupu formā saglabājušies fragmenti, un kuru konservācijai,

eksponēšanai un līdz ar to arī iekļaušanai kultūrvidē līdz šim pievērsta mazāka uzmanība. Secinājumi balstīti autora vairāk kā 15 gadu praktisko drupu atjaunošanas darbu pieredzē, kā arī vēstures literatūras izpētē un objektu apsekošanas datos. Apzināti līdzšinējie pilsdrupu konservācijas projekti un praktiskās saglabāšanas pieejas, ļaujot izsekot to pēctecībai un ietekmei uz kultūrvidi, kas, savukārt, ļauj plānot konservācijas darbus nākotnē.

Darbam pievienota literatūrā balstīta Livonijas teritorijā esošo viduslaiku piļu izbūves, pārbūves, konservācijas un atjaunošanas ģeogrāfiskās informācijas sistēmas tabulas, grafiski attēlojot piļu izbūves secību, to pastāvēšanas, sagraušanas, konservācijas periodus un citus telpiski – vēsturiskos datus. Viduslaiku piļu arhitektūras un drupu konservācijas vārdnīca jau tiek izmantota saglabāšanas darbu praksē.

D A R B A S T R U K T Ū R A U N A P J O M S

Darbs sastāv no Ievada, četrām nodaļām, secinājumiem, pieciem pielikumiem un 14 attēliem. Tas ilustrēts ar attēliem, kas ietver apkopojumu par darba tēmas un analizēto objektu popularizēšanu sabiedrībā, kartes ar Latvijas viduslaiku piļu izbūves un sagraušanas datiem, drupu izveidošanās iemesliem un drupu veidošanās procesu, sabiedriskās aptaujas rezultātu apkopojumu, salīdzinoša karte par drupu faktisko saglabātību un atpazīstamību sabiedrībā, pievienota karte ar drupu saglabātības atspoguļojumu un eksponēšanas iespējām, attēlojot ceļus un maršrutus.

Promocijas darbam pievienotajos pielikumos ietverts avotu un literatūras saraksts, pilsdrupu arhitektūras terminu vārdnīca, sabiedriskās aptaujas anketa, 2019. gadā izdotās fotogrāmatas “Drupu ainavas” datorsalikums, Latvijas pilsdrupās veikto izpētes un projektēšanas darbu kopsavilkums, kā arī laika skalas formā sakārtotie dati par viduslaiku piļu un pilsdrupu izveidošanās vēsturi un Livonijas laika karadarbībām.

- - -

Atslēgas vārdi: viduslaiku pilsdrupas Livonijā, drupu konservācija, vēsturisku būvju saglabāšana, pilsdrupas kultūrvidē, kultūras mantojuma interpretācija, būvētas kultūrvides prezentācija, arhitektoniskā izpēte, vēsturiskā informātika, vēsturiskas vietas integrācija sabiedrībā.

Viduslaiku pilsdrupas Latvijā

PIĻU IZBŪVE UN PILSDRUPU IZVEIDOŠANĀS

Svētās Romas impērijas izplešanos 12. gs. beigās austrumu virzienā noteica vairāku faktoru kopums. Viens no tiem bija siltā klimata periods, kas tiek datēts ar 950.–1250. gadu. Tas sekmēja labas ražas un pārtikas ieguvu Svētās Romas impērijas ziemeļu daļā, kas, savukārt, noveda pie iedzīvotāju skaita pieauguma. Vēstures periodam raksturīgās migrācijas ietvaros pakāpeniskā ekspansija uz austrumiem ļāva risināt pārapdzīvotības un nodarbinātības problēmas. Pāvesta Aleksandra III 1171. vai 1172. gadā izdotā bulla “Non parum animus noster” [Dvēseles pārveidošana nav maznozīmīga] sekmēja Ziemeļu krusta karu uzsākšanu. Grēku atlaišana uz gadu, vai, krītot cīņā, uz visiem laikiem, bija pietiekams iemesls, lai cīnīties spējīgie stātos krusta karotāju rindās un dotos sakaut Baltijas pagānus. Livonijas Eiropas mēroga pārstrukturēšanās atstāja būtisku ietekmi uz visām sabiedriskās dzīves sfērām – ekonomiku, politiku, kultūru un reliģiju. Būvniecībā tā iezīmēja pāreju no Vidus- un Austrumeiropā tajā laikā izplatītajām koka un zemes celtnēm uz Rietumeiropā pazīstamo mūra būvniecību. Kaut arī akmeņu krāvuma būves Livonijas ziemeļu daļā – tagadējā Igaunijas teritorijā bija pazīstamas jau pirms vācu ienākšanas, būtisku mūra konstrukciju stiprības pieaugumu noteica Eiropā izmantotā saistviela – kaļķis

1185. gadā aizsāktā nocietināto piļu izbūve turpinājās visā Livonijas pastāvēšanas periodā. Masīvās mūra būves, salīdzinot ar vietējo iemītnieku koka un zemes nocietinājumiem, bija viena no būtiskākajām vācu priekšrocībām. Otra priekšrocība bija kara mašīnas, kas bija ne tikai iznīcinošs bet arī iebiedējošs rīks pretinieka nocietinājumu ieņemšanai. Ap 300 gadu periodā izbūvētais piļu tīkls kalpoja kā atbalsts gan Baltijas pakļaušanas laikā, gan arī vēlākai iekarotās teritorijas aizsardzībai un pārvaldei.

Apjomīgie, vairākās paaudzēs veidotie viduslaiku kompleksi kādā apdzīvotības periodā tika vai nu sagrauti vai arī ievērojami bojāti. Kariem sekojošā ekonomiskā pagrimuma periodā tie netika atjaunoti tālākai apdzīvošanai, tādēļ uzreiz vai arī pakāpeniski pamesti. Piļu pamešana, savukārt, iezīmē to izbūves un uzturēšanas perioda nobeigumu un pilsdrupu ēras aizsākumu Latvijā. Tālāko paveicis galvenokārt klimats, bet nereti drupu veidošanos sekmējuši arī vietēji iedzīvotāji. Tādējādi, atšķirībā no cilvēka apzināti konkrētai funkcijai veidotām būvēm, pilsdrupas pašreizējo formu ieguvušas dažādu vēsturisku notikumu un likumsakarību rezultātā, kļūstot par sava veida vizuālu hroniku.

Visa viduslaiku perioda gaitā no 1185.–1560. gadam būvētie mūra nocietinājumi pakāpeniski zaudēja stratēģisko nozīmi, it īpaši pēc ugunsieroču ieviešanas karadarbībā 15. gs. sākumā. Kaut arī ne visas pilis ne vienmēr tika sagrautas karos, tiem sekojošais ekonomiskā pagrimuma periodi noteica daudzu, karadarbībā daļēji cietušu ēku pamešanu un līdz ar to pakāpenisku bojāeju. Turpmākajā vēstures gaitā pilsdrupu saglabāšanos vai izzušanu līdz pat mūsdienām noteikusi

nejaušību virkne. Galvenais faktors, kas sekmējis vairāk kā 300 gadus drupu stāvoklī esošo būvju fragmentu saglabāšanos, ir to mūrējuma materiāls un konstrukciju masivitāte, kas pat neaprūpētā veidā nodrošinājuši tiem spēju ilgstoši pretoties erozijas procesam.

Apsekojot 54 viduslaiku pilsdrupas dabā un vizuāli novērtējot to saglabātību, daudzās no tām identificēti avārijas stāvoklī esoši fragmenti. Erozijas rezultātā turpina samazināties to virszemes apjoms, atdalās apdares fragmenti, sabrūk ailas un izlīdzinās siluets. Neskatoties uz ilgo pastāvēšanas vēsturi, lai nodrošinātu pilsdrupu saglabāšanu esošajā stāvoklī, nepieciešama aktīva iejaukšanās – pastāvīgi erodējošo konstrukciju konservācija.

Drupu vērtējuma kultūrvēsturiskie un sociālie aspekti

VĒSTURISKO BŪVJU NOVĒRTĒŠANAS ATTĪSTĪBA

Pirmie administratīviem drupu aizsardzības pasākumi datējami ar 18. gs. beigām. To salīdzinoši nav daudz un ne visi bija sekmīgi, tomēr valsts rīcība nepārprotami sekmēja tālāku vēsturisko objektu novērtēšanu un saglabāšanu. Turpmākajās desmitgadēs paralēli administratīvi-pārvaldnieciskai attieksmei pakāpeniski veidojās priekšnoteikumi ainavas kultūrā un estētiskā sakņotam nocietinājumu saglabāšanas pamatojumam.

Pilsētas un atsevišķi nocietinājumi, kas vēsturiskajā grafiskajā materiālā saglabājušies sākot ar 16. gs., attēloti savā uzplaukumā. Reprēzentācijas nolūkos to veidols idealizēts, tādēļ saprotamu iemeslu dēļ drupas tajos neparādās. Šāda ideālu nocietinājumu attēlošanas prakse turpināta arī 17. un pat 18. gs. Pilsdrupas vispirms parādās dokumentējošā grafiskā materiālā, kura agrīnākie piemēri saglabājušies no 17. gs. Objektu skices un uzmērījumi pamazām veidoja pilsdrupu tēlu un komunicēja to veidolu, tādējādi pieradinot laikabiedrus pie šādas pieminēkļu grupas pastāvēšanas un pakāpeniski integrējot to sabiedrības informatīvajā telpā. Pilsdrupu kā izteiksmīgas ainavas sastāvdaļas novērtējums, savukārt, veicināja to atspoguļojumu dažādos mākslas žanros.

Vizuālajā mākslā pilsdrupas kā viens no darbu sižetiem parādās kopš 18. gs. beigām. To attēlojums attīstās, sekojot gan ainavas kā pastāvīga mākslas žanra attīstībai, gan arī drupu izveidošanās dinamikai. Grafikas un gleznas, kurās līdz ar apkārtējo ainavu fiksētas arī drupās esošas būves, tapušas visā 19. un 20. gs. laikā. Tādējādi drupas kā tēls sastopams jau ievērojamu laiku pirms praktiskās saglabāšanas darbu uzsākšanas. Laikabiedru radītajos vizuālās mākslas darbos apzināti vai neapzināti nofiksēts arī konstrukciju stāvoklis kādā noteiktā laika brīdī. Pieaugot tūrisma plūsmai un attīstoties fotogrāfijas tehnikai, pilsdrupas visā 20. un 21. gs. laikā saglabājusi savu popularitāti, ko apliecina neskaitāmi ceļojumu fotoattēli, kas izdoti skatu kartīšu formā, tika publicēti dažādos izdevumos vai arī glabājas privātos arhīvos. Šis mākslinieciskais dokumentējums līdzīgi vēlāk fotogrāfijai ļāva pēc zināma laika veikt salīdzināšanu, konstatēt

izmaiņas un erozijas radītos apjoma samazinājumus. Apziņa par zudumiem, savukārt, sekmēja idejas par drupu tēla saglabāšanas nepieciešamību, izmantojot konservācijas vai restaurācijas paņēmienus.

P I L I S F O L K L O R Ā U N L I T E R A T Ū R Ā

Latvijas pilsdrupu teikas ir savā būtībā romantiskas un apvieno reālu vietu idealizētus aprakstus ar mitoloģijas elementiem. Tajos parādās noteikti sižeti - mūrēto sienu izturība, piļu izžušana, pazemes un evakuācijas ejas, un, protams, pilis atrasti dārgumi. Teikās vienlaikus runāts par dažādiem vēstures periodiem – zviedru, krievu, poļu, hercogu un bruņinieku laikiem; turpat aprakstīti arī vietējie valdnieki un varoņi. Tajās savijas vēstures pārstāstos lasītais ar teiksmainiem izdomājumiem. Teiku līdzīgais saturs liecina, ka to pamatā varētu būt neliels pirmavotu skaits, ko tālāk katra novada stāstnieki paplašinājuši un pēc savām vēlmēm izskaistinājuši, piešķirot vietēju noskaņu un kolorītu. Stāsti par velna suņiem un kaķiem ar ugunīgām acīm, visticamāk, ienākuši no vācu romantisma literatūras.

Salīdzinot ar vizuālo mākslu, daiļliteratūrā, ja arī pilsdrupas ir iedvesmojušas literāro darbu autorus, tad tas noticis netieši. Atsevišķas vēsturiskās pilis gan parādās vairāku autoru grāmatu nosaukumos, bet to darbība norisinās pietiekami abstraktā vidē, lai to nevarētu asociēt ar konkrētu objektu vai būvi. Literāro darbu autori operē ar nosacītām un universālām klišejām, labākajā gadījumā izmantojot vietu ģeogrāfiskos nosaukumus. Saistoši uzrakstītu pētniecisko publikāciju trūkums nav nodrošinājis nepieciešamo informatīvo fonu atbilstošu vēsturiski un zinātniski pamatotu literāro darbu tapšanai.

Visvairāk viduslaiku nocietinājumu drupas aprakstīt autorus rosinājis tieši īsstāstu un dzejisku tēlojumu formāts. Nedaudz vienvēidīgais vāciskā un tātad naidīgā pretnostatījums “latviskajam”, “gaišajam” un “progresīvajam” jūtams darbos, kas tapuši visā 20. gs. laikā. Vairums autoru drupas asociējuši ar aizgājušo drūmo laiku, kas var piedalīties jaunas dzīvības veidošanā, tikai izzūdot. Kaut arī atsevišķs pilsdrupām veltīts dzejoļu krājums nav izdots, darbus vairāki autori publicējuši vietējā periodikā. Pārsvārā pilsdrupas raksturotas kā drūmas, noslēpumainas un tādējādi pretnostatītas gaišajai šodienai.

Norādes par to, ka drupas var būt ne tikai vēstures relikti, bet arī ikdienas dzīves sastāvdaļa un īpašs apskates objekts gandrīz vienlaikus parādījās ainavu arhitektūrā, vizuālajā mākslā un literatūrā, veiksmīgi iekļaujoties romantisma laika pasaules modelī. Neskatoties uz vairāk kā 300 gadu ilgo pilsdrupu un ikdienas dzīves līdzāspastāvēšanu, to atspoguļojums mākslā tomēr ir fragmentārs un nepilnīgs. Drupas praktiski nav atstājušas jūtamu ietekmi un savā varenībā parādās tikai atsevišķu, ar romantisma kustību saistītu, vai arī romantiski noskaņotu mākslinieku daiļradē. Nedaudzajās refleksijās literatūrā, teātrī un kino tēlotas apdzīvotas pilis vai to ieņemšana karadarbības rezultātā un vairāk kalpojušas par fonu cilvēciskām attiecībām un sadzīves notikumiem. Arī šķietami vēsturisko romānu pamattēmas ir vispārcilvēciskas vērtības kā goda

aizstāvēšana, varaskāre, mīlestība un alkas pēc brīvības, un to saistībai ar konkrēto vēsturisko kontekstu ir tikai pakārtota nozīme. Tomēr pilsdrupu līdzās pastāvēšana atstāja būtisku iespaidu uz 18.–19.gs. sadzīvi.

D R U P U I N T E G R Ā C I J A V I D Ē

Saimnieciskā dzīve Livonijā pēc Ziemeļu kara, kurā tika sagrauts vairums piļu, atjaunojās tikai 18. gs. otrajā pusē. Daļēji vai pilnībā sagrautās ēkas, kur vien tas bija iespējams, atjaunoja tālākai apdzīvošanai. Nocietinājumu teritoriju izmantošanu noteica galvenokārt praktiski apsvērumi, tomēr jaunu ēku būvniecībā pilsdrupās saskatāmas arī zināmas romantisma iezīmes. Apdzīvošanai pirmām kārtām piemērotas bijušo piļu teritorijas. Cik necik izmantojamie piļu korpusi izmantoti pārsvarā saimnieciskām vajadzībām, bet dzīvošanai blakus tiem celtas jaunas, laikmetam atbilstošas dzīvojamās ēkas.

Drupas nevis kā saimnieciska, bet estētiska pašvērtība visagrāk sastopama romantisma laika ainavu parkos. Jau kopš pašiem to veidošanas pirmsākumiem 19. gs. sākumā senās pilsdrupas labi sadzīvoja ar citiem ainaviskajiem elementiem – grotām, tiltiņiem, lapenēm, kā arī ar mākslīgi veidotām drupu imitācijām, veidojot vienotus atpūtas un rezignētai apcerei piemērotus kompleksus. Pakāpeniski viduslaiku vēstures artefakti no dekoratīviem un fona elementiem ieguva jaunu – vēstures liecinieku statusu. Izmaiņas sabiedrības attieksmē piešķir drupām jaunas, līdz tam neidentificētas vērtības.

D R U P U A K S I O L O Ģ I S K I E A S P E K T I M Ū S D I E N U S A B I E D R Ī B Ā

Pilsdrupu kā vēsturisku vietu saglabāšana pamatā ir aksioloģiska. Tas ietver kādas vietas publiskas vērtības atzīšanu, neatkarīgi no tās īpašuma statusa vai pieminekļa formas. Vēsturiskas būves un ainavas vērtību nosaka visdažādākie kultūras aspekti – tā var būt arhitektūras kvalitāte, asociācijas ar vietējiem iedzīvotājiem un viņu atmiņām, ticējumiem vai nozīmīgiem notikumiem, vai arī drupas var izpelnīties ievērību to vecuma dēļ. Visos gadījumos būtiska nozīme ir objektu klātesamībai sabiedrības sociālajā atmiņā.

Aksioloģiskā aspektā drupās var izdalīt ētiskās un estētiskās vērtības. Ja pirmās ir saistītas ar uztveri un vēsturisko būvju saglabāšanas pienākumu, tad otro vērtību ietvarā tiek pētīti skaistuma un harmonijas koncepti. Praktiskai drupu saglabāšanai vienlīdz nozīmīgi bijuši abi vērtību grupu aspekti, atkarībā no tā, kurā vēsturiskā periodā kurš no tiem prevalējis sabiedrības uztverē.

Atbilstoši kultūrsocioloģiskās aptaujas rezultātiem var secināt, ka pilsdrupu vērtības ir daudzslāņainas un tām piemīt gan nemateriāls, gan materiāls raksturs. No respondentu norādītajām atbildēm par pilsdrupās konstatējamo vērtību salīdzinošo nozīmi kā būtiskākā norādīta vēsturiskā vērtība. To papildina drupās vēl esošie autentiskie elementi vai telpiskās īpašības, kas savukārt, atspoguļojas ainavisko kvalitāšu novērtējumā. Abas šīs vērtības veido vietas garu (latīniski *Genius loci*) un nosaka pilsdrupu nozīmi sabiedrības mentalitātē. Zemāk novērtēta

pilsdrupu izziņas vērtība, apliecinot, ka pašreizējā pasnieguma formā nocietinājumu izglītojošā loma ir nebūtiska. Tāpat tikai nedaudzos gadījumos drupas saistās ar iespēju organizēt tajās mūsdienu visdažādāko formu kultūras pasākumus. Drupas netiek uztvertas kā simboli, un vismazākā ir to ietekme uz apmeklētāju emocijām. Tas apliecina, ka pilsdrupas mūsdienās tiek vērtētas kā abstrakti kultūrvēsturiski objekti, savukārt ar tām saistītie vēsturiskie notikumi vai atsevišķu personu likteņi neveido daļu no nācijas pašapziņas. Jāatzīmē, ka tieši vērtību apzināšanās motivē jebkuru saglabāšanas vai atjaunošanas pasākumu veikšanu un šai apziņai visa komplicētā un garā uzturēšanas procesa ietvaros ir kritiski svarīga loma.

Līdztekus ierastajai kultūrvēsturiska objekta vecuma vērtībai, drupu nozīme sabiedrībā ir ievērojami plašāka. Tās vispirms kalpo kā sava laikmeta liecība, pārlicinoši ilustrējot sava laika plānošanas un būvpaņēmienus, ekonomikas vēsturi, kā arī dažādus vēsturiskus un politiskus notikumus. Apmeklētāji novērtē drupu ainaviskās kvalitātes. Tajās ietvertās liecības ir padziļinātas izpētes un izziņas avots. Bijušo nocietinājumu teritorijas kā nereti vienīgā pietiekami lielā un brīvā teritorija tiek izmantotas publiskiem pasākumiem. Drupu vietzīmes vērtība koncentrētā veidā parādās ar tām saistīto apdzīvoto vietu simbolos.

Jau kopš 19. gs. vidus pilsdrupas ir būtiska Latvijas kultūrvēsturiskās ainavas daļa un šādu lomu saglabā arī mūsdienās. Kā apliecina drupu atspoguļojums informatīvajā telpā, to vērtības pārsniedz katra atsevišķa indivīda vai apmeklētāja novērtējumu, un drupas faktiski ir viens no Latvijas simboliem. Aptaujas rezultātā konstatētā dominējošā pilsdrupu kā vēsturiska objekta vērtība var tikt izvēsta, apzinoties citas potenciālās iespējas. Tādas vērtības kā laikmeta liecība, ainaviskās kvalitātes, izziņas avots, vieta mūsdienīgām sabiedriskajām norisēm, to simboliskā loma ir pietiekami universālas kategorijas un tās veido arī daļu no nacionālās identitātes. Pilsdrupās esošais saturiskais piepildījums ļauj dažādot to interpretāciju. Identificētās vērtību kategorijas, savukārt, pamato turpmākos pašu drupu un tajās esošo vērtību saglabāšanas pasākumus. Tai pat laikā līdzīgi kā ar 19. gs. ainavisko kvalitāšu pakāpeniskas pieņemšanas procesu, vērtību pieņemšanai ir nepieciešamas noteikts laiks. Drupu objektu saglabāšanai būtiska ir arī iesaistīto profesionāļu noteikto vērtību apzināšanās un nostabilizēšana sabiedrības apziņā. Lai sekmētu ar pilsdrupām saistītā informācijas lauka paplašināšanu, objektos jāveic padziļinātas, uz konstatētajām vērtībām orientētas starpdisciplināras izpētes.

Latvijā maz izmantots vizuālais resurss ir drupu ainaviskums un drūpošu objektu telpiskie dotumi. Relatīvi plašā 20. gs. otrajā pusē notikusī fotografēšana notikusi galvenokārt dokumentēšanas mērķu vadīta, un drupas kā objekts vizuālajā mākslā praktiski neparādās. Atliek cerēt, ka drupu īpatnā skaistuma piekritēji atradīsies arī starp mūsdienu Latvijas māksliniekiem.

Vērtību identificēšana un saglabāšana

VIDUSLAIKU PILSDRUPU STRUKTŪRA UN ELEMENTI

Neskatoties uz to, ka pils vairs nekalpo sākotnējiem militārajiem mērķim, to vēsturisko funkciju izpratne sekmē sākotnējo telpisko struktūru atpazīšanu. To sekmē arī vēsturisko pārvietošanās virzienu, ceļu un ailu pielāgošana apmeklētāju plūsmas organizēšanai. Sākotnējās ieejas un pievadceļu atjaunošana sniedz gan telpisku, gan arī simbolisku pienesumu. Nokļūstot priekšpili, parhamā vai iekšpils pagalmā, arī objektos ar zudušām virszemes konstrukcijām iespējams atpazīt sākotnēju korpusu vai apkārtsienu vietas, kas ļauj iztēloties mūsdienās zemes līmenī vai pat pazemē esoša objekta kādreizējās telpiskās dimensijas. Iekšējā vertikālā komunikācija pa vēsturiskajām kāpnēm vai arī mūsdienīgiem to ekvivalentiem sekmē objekta uztveri un nodrošina lielāku telpisku skaidrību un izpētes piedzīvojumu. Kāpšana pa šaurajām viduslaiku kāpnēm sniedz arī emocionālu baudījumu. Pils sākotnējās funkcionālās shēmas izpratne vai versijas par to, savukārt, pamato nocietinājumu apskates maršrutus mūsdienās.

Konservācijas procesos konkrētās pils būvniecībā izmantotais materiāls nosaka drupu saglabāšanas un atjaunošanas metodiku, kā arī praktiskajos darbos nepieciešami iesaistāmo speciālistu loku. Materiāla identifikācija ir viens no nozīmīgākajiem pilsdrupu izpratnes sākuma posmiem. Drupās esošo konstrukciju un būvelementu atpazīšanai ir būtiska to izpratnei, kā arī paaugstina drūpošo objektu informēšanas spēju. Tādējādi tiek paaugstināts pilsdrupu kultūrvēsturiskais potenciāls, kas, savukārt, sekmē to integrāciju kultūrvidē.

Pilsdrupu informatīvos elementus veido gan to struktūra – apjomu kārtojums un plānojuma paņēmieni, gan atsevišķas iezīmes – būvpaņēmieni, vizuāli uztveramas liecības par zudušām konstrukcijām, kā arī piļu būvniecībā izmantotie materiāli un to virsmas faktūras. Tai pat laikā tikai nedaudzām pilsdrupām to kultūrvēsturiskais potenciāls tiek izmantots pilnībā. Fragmentārās saglabātības dēļ objektos dabā to telpiskā struktūras uztvere ir apgrūtināta un prasa iepriekšējas zināšanas. Sliktais tehniskais stāvoklis nosaka ierobežotu drupu izmantošanu. Daudzu pilsdrupu bieži vien attālais novietojums mazina apmeklētāju skaitu, kas negatīvi ietekmē uzturēšanas pasākumus. Nekopšanas rezultātā radies pašizsējas koku apaugums aizsedz skatu, vājina drupu uztveramību un neļauj novērtēt ainaviskās kvalitātes. Daudzie informatīvie elementi ir zināmi tikai ierobežotam speciālistu lokam. Tie ir apzināti un dokumentēti nepilnīgi, tādēļ nesniedz nepieciešamo ieguldījumu ar drupu izpratni saistītā informācijas lauka paplašināšanai. Lai sekmētu šādu objektu integrāciju kultūrvidē, nepieciešama mērķtiecīga darbība identificēto informatīvo elementu skaidrošanai, tādējādi ieinteresējot sabiedrību un sekmējot un motivējot pilsdrupu saglabāšanu.

J A U N U   D A T U   I E G Ū Š A N A   P I L S D R U P Ā S

Jaunu datu iegūšana vēsturiskos objektos ietver ģeometrisko un semantisko dokumentēšanu jeb izpēti, un notiek vairākos secīgos etapos. Virkne izpētes veidu saistīti ar pilsdrupu saglabāšanu un to rezultāti tiešā veidā izmantojami praktiskajos objekta konservācijas darbos un sniedz materiālu eksponēšanai.

Drupu ģeometriskās dokumentēšanas praksē tradicionālos arhitektoniskos uzmērījumus pakāpeniski aizstāj mūsdienu lāzertehnoloģijās un fotogrammetrijā balstīti paņēmieni. Kombinētās metodes priekšrocības apliecina pieredze drupu konservācijas projektēšanas praksē – drūpošo sienu dokumentēšanai universālāks pielietojums ir fotogrammetrijai, kas salīdzinot ar punktu mākonī, dod detalizētāku objekta virsmas attēlojumu, savukārt ar 3D skeneri iegūtais punktu mākonis nodrošina precīzākus ģeometrisko datus. Pilsdrupu telpiskais modelis paver jaunas iespējas ne tikai dokumentēšanai, bet arī apjoma analīzei. Tai pat laikā, neskatoties uz tehnoloģiju attīstību, konservācijas risinājumu komunicēšanai un realizācijai dabā galvenais pamats joprojām ir 2D rasējumi. To nosaka gan dokumentu aprīte skaņojošajās institūcijās, darbu veicēju tehnoloģiskais aprīkojums un papīra kā universāla plaknes datu nesēja izplatītais pielietojums ēku saglabāšanas praksē.

Drupu ģeometriskās dokumentēšanas praksē tradicionālos arhitektoniskos uzmērījumus pakāpeniski aizstāj mūsdienu lāzertehnoloģijās un fotogrammetrijā balstīti paņēmieni. Kombinētās metodes priekšrocības apliecina pieredze drupu konservācijas projektēšanas praksē – drūpošo sienu dokumentēšanai universālāks pielietojums ir fotogrammetrijai, kas salīdzinot ar punktu mākonī, dod detalizētāku objekta virsmas attēlojumu, savukārt ar 3D skeneri iegūtais punktu mākonis nodrošina precīzākus ģeometrisko datus. Pilsdrupu telpiskais modelis paver jaunas iespējas ne tikai dokumentēšanai, bet arī apjoma analīzei. Tai pat laikā, neskatoties uz tehnoloģiju attīstību, konservācijas risinājumu komunicēšanai un realizācijai dabā galvenais pamats joprojām ir 2D rasējumi. To nosaka gan dokumentu aprīte skaņojošajās institūcijās, darbu veicēju tehnoloģiskais aprīkojums un papīra kā universāla plaknes datu nesēja izplatītais pielietojums ēku saglabāšanas praksē.

Kompleksa un integrēta ģeometrisko un semantisko datu uzglabāšana vienotā mantojuma būves informācijas modelī jeb hBIM atbilst LR Ekonomikas ministrijas iniciētajai virzībai būvniecības nozares digitalizācijas virzienā. Tai pat laikā BIM datnes ifc (industrial foundation class) specifikācijas neparedz ar mantojuma saglabāšanu saistītu parametru iekļaušanu modelī. Vēsturisko datu integrācija ir tuvākas nākotnes uzdevums.

D R U P U   S A G L A B Ā Š A N A S   P R A K S E   N O   1 9 .   G S . V I D U S   L Ī D Z   M Ū S D I E N Ā M

Latvijas drupu konservācijas vēsturē dažādu teoriju pielietojums praksē tik plašā spektrā kā Eiropā nav identificējams. To noteicis gan salīdzinoši nelielais praktisko konservācijas darbu

apjoms, gan arī atbilstošu teorētisku pētījumu trūkums. Tomēr var izdalīt vairākas vēsturiskas pieejas pilsdrupu saglabāšanai, kas noteikušas to saglabātības pakāpi un joprojām ietekmē drupu izskatu arī mūsdienās. Pilsdrupu konservācijas risinājumu metodes un risinājumi ir atkarīgi gan no izpētes rezultātiem, gan arī izvēlētās interpretācijas koncepcijas. Tādēļ pilsdrupu izpētes secinājumos balstītas apskates iespējas būtu jāizanalizē pirms konservācijas koncepcijas izstrādes.

Pirmie konservācijas darbi Latvijā norisinājušies 19. gs. vidū un bijuši saistīti ar teritorijas labiekārtošanas darbiem, apzinoties pilsdrupu tūrisma potenciālu. Par primāri estētisku motivāciju liecina drupu papildinājumi ar viduslaiku stila ailām, kā arī dažādu skatu platformu un paviljonu izbūve. 19. gs. 2. pusē veikti vairāki pasākumi gan virszemē esošu, gan arheoloģiski atsegto sienu stabilizācijai, galvenokārt izmantojot sienas virsplaknes nobetonēšanu. Vērienīgi darbi notikuši Cēsu pilsdrupās, kur izbūvēts aizsargājošs torņa jumts, kam vienlaikus nenoliedzami ir arī pārliecinoša vertikālā akcenta loma.

Drupu konservācijas pasākumi starpkaru periodā atbilst labai amatniecības praksei un pēc būtības neatšķiras no pieejas jaunu mūra ēku būvniecībai. Portlandcimenta izmantošana kaļķu vietā tā lielās cietības dēļ paātrināja darba ražīgumu. Ar mitrumu piesūkušos mūru pārsegšana ar betona "vāku" bija tiem laikiem pieņemams paņēmieni, kas turpināts līdz pat 20. gs. beigām, neskatoties pieredzējušā piļu pētnieka K. Lēvisa of Menāra jau 1924. gadā noformulētajiem ieteikumiem. Cementa čaulas zemās ūdens tvaiku caurlaidības un javā ietvertu sāļu destruktīvā ietekme uz oriģinālo, kaļķu javā veidoto mūra konstrukciju saglabāšanos izprasta tikai 21. gs. sākumā.

Vietējo iedzīvotāju ieinteresētību pilsdrupu saglabāšanā apliecina publikācijas sava laika periodikā. Tajās jūtamas gan rūpes par teritorijas sakārtošanu, gan arī noteiktas vīzijas par pilsdrupu izskatu, nodrošinot apskates iespējas. Dažādu iemeslu dēļ ieteikumiem praktiskā darbība nesevoja, tādēļ, piemēram, Raunas vai Siguldas pilsdrupas no pašizsējas koku un krūmu apauguma izdevies atbrīvot tikai 21. gs. sākumā.

Kopumā saglabāšanas darbi 20. gs. 3. ceturksnī turpināja pirmskara perioda tradīcijas, kur konservācija līdztekus konstrukciju saglabāšanai ietvēra arī virskārtas izlīdzināšanu un zudumu papildināšanu. Mūrēšanu veica prasmīgi amatnieki vai arī darbi notika tiešā viņu vadībā, kas sekmēja kvalitatīvu darbu izpildi. No otras puses plašais portlandcimenta un augstās temperatūrās dedzinātu ķieģeļu izmantojums radīja jaunā un vecā estētiska rakstura disonansi, turklāt materiālu nesaderības dēļ ilgtermiņā bojāja oriģinālās konstrukcijas. Darbi Valmieras un Grobiņas pilsdrupās iezīmēja virzību uz apjomīgu oriģinālo konstrukciju papildinājumu praksi, kas turpināta arī 20. gs. beigās.

Kā liecina publikācijas laikrakstos, vietējie iedzīvotāji turpināja sekot norisēm pilsdrupās, paužot bažas par to saglabāšanu un pat apelējot pie politisko spēku izvirzītajām vērtībām. Tomēr

praktiskie darbi atsevišķu, tūrisma aprītē mazāk esošu drupu konservācijā, acīmredzot, gaidīja savu laiku ar valsts atbalstītu finansējumu pilsdrupu saglabāšanas jomā.

Salīdzinot ar 20. gs. 60.–70. gadu darbiem, 20. gs. pēdējā ceturksnī izmantotajām saglabāšanas metodēm raksturīgi liela apjoma papildinājumi. Tie nodrošināja nepieciešamo būvniecības apjomu iesaistītajām būvfirmām, tomēr jaunie papildinājumi mazināja objektu autentiskumu. Turklāt, kā konstatējams mūsdienās, tolaik izmantotie materiāli un aktuālās būvniecības tehnoloģijas nav bijušas saderīgas ar oriģinālajām konstrukcijām – tās ne tikai erodē, bet arī veicina oriģināla bojājumus. Šī iemesla dēļ, lai novērstu tālāku mūra drupšanu vairākos objektos, piemēram, Turaidā un Valmierā, mūsdienās pakāpeniski uzsākta 1980.–1990. gadu papildinājumu demontāža un nomaīņa.

Mūsdienās pieeja praktiskajiem konservācijas darbiem piedzīvojusi būtisku paradigmu maiņu. Apzinot kultūras mantojuma daudzveidību un sociālo lomu sabiedrībā, gūtas un praksē ieviestas atziņas par drupās saglabājamajiem elementiem un to vērtībām. Atbilstoši izmainījies arī pēdējās desmitgadēs konservēto un eksponēto drupu izskats. No rekonstruktīvi-restaurējošiem papildinājumiem par drupu saglabāšanas mērķi pakāpeniski izvirzījusies iespējami saudzīga oriģinālo pilsdrupu konstrukciju autentiskuma saglabāšana, tās konservējot esošajā atsegšanas vai novecošanas stadijā.

Neskatoties uz Latvijas praksē izmantotajiem samērā unificētajiem konservācijas tehniskajiem risinājumiem, drupu eksponēšanai var izdalīt vairākas pieejas. Vienkāršākā no tām ir konservācija atrastajā stāvoklī, uzlūkojot drupu kā sava laika notikumu liecinieku. Galvenokārt tā pielietota arheoloģiskos izrakumos atsegto sienu saglabāšanai, kaut arī atrastajā stāvoklī faktiski eksponējas daudzas bez saimnieka esošas pilsdrupas. Tādējādi esošā stāvokļa eksponēšanas pieeja bieži vien ļauj neveikt nekādus konservācijas darbus. Pieeja ietver arī pretrunu pašā būtībā – būves saglabājas tādēļ, ka tās tiek uzturētas kārtībā, un tāpēc arī nepārvēršas par drupām. Savukārt, pilsdrupas jau ir drupu stāvoklī, un to saglabāšanai nepieciešami noteikti uzturēšanas darbi.

Drupu saglabāšanas nepieciešami ietver to aprūpi, un praksē tikai tādējādi iespējams nodrošināt to esošā stāvokļa saglabāšanu. Konservācijas pieeja nodrošina arī amatniecības tradīciju kopšanu un pārmantošanu – atjaunotās šuves un papildinājumi ar laiku turpina erodēt, tādējādi periodiska vēsturisko sienu pāršuvošana un tādējādi mūra konstrukciju saglabāšanas amata prasmju uzturēšana veido daļu no drupu saglabāšanas un aprūpes prakses.

Drupu saglabāšanas nepieciešami ietver to aprūpi, un praksē tikai tādējādi iespējams nodrošināt to esošā stāvokļa saglabāšanu. Konservācijas pieeja nodrošina arī amatniecības tradīciju kopšanu un pārmantošanu – atjaunotās šuves un papildinājumi ar laiku turpina erodēt, tādējādi periodiska vēsturisko sienu pāršuvošana un tādējādi mūra konstrukciju saglabāšanas amata prasmju uzturēšana veido daļu no drupu saglabāšanas un aprūpes prakses.

Ja sienu čaulas, kodola vai virsplaknes erozijas apturēšanai nereti pietiek ar konservējošu pieeju, atjaunot šuvojumu, citkārt drupšanas procesi mēdz sasniegt kritisko robežu, kad atsevišķas konstrukciju daļas zaudē konstruktīvo stabilitāti. Visbiežāk tas novērojams sienu galos, kā arī ailu pārsedžu un pārsegumu iesējumu vietās – mūrējuma čaula sienu vidusdaļā parasti ir relatīvi stabila un ilgāk pretojas erozijai. Šādos gadījumos, lai izvairītos no lielākiem oriģinālā materiāla zudumiem, nepieciešama būtiskāka iejaukšanās, veicot nestabilo konstrukciju atbalstīšanu un pārnesot pašsvara slodzes pēc iespējas vertikāli uz nestspējīgām daļām. Nostiprināšana var tikt veikta gan slēpti, iebūvējot sienas iekšienē armējumu, vai arī atklāti, izbūvējot nestabilās sienu daļas atbalstošus stabiņus vai kontrforsus. Diemžēl, kā liecina vairāki piemēri, ne vienmēr finansējums stabilizējošo pasākumu veikšanai tiek atrasts pirms konstrukciju apgāšanās.

Vēsturisko objektu restaurācija kā kultūras pieminekļu saglabāšanas metode izraisījusi visasākās diskusijas. Vispārīgā gadījumā ar to saprot kādā agrākā vēsturiskā periodā iecerēta veseluma atjaunošanu. No vienas puses restaurācijas rezultātā izveidojusies būve sniedz skaidru un pietiekami informatīvu tēlu apmeklētājiem. Tomēr tā var būt problemātiska vispirms jau attiecībā uz konkrēta laikposma, uz kuru veikt pieminekļa restaurāciju, izvēli. Turklāt veseluma atjaunošana nereti nozīmē jaunāka laika uzslāņojumu iznīcināšanu un zudušo oriģinālu kopiju izgatavošanu, kas, savukārt, nav savietojams ar mūsdienu izpratni par autentiskumu. Latvijas praksē pilsdrupu restaurācija bieži vien nozīmējusi liela apjoma papildinājumus, kas ne vienmēr rezultējušies kvalitatīvā un harmoniskā drupu tēlā.

Anastilozes pieeja, novietojot nokritušu vai citādi pārvietotu būvelementu tā sākotnējā vietā, vērsta pilsdrupu veseluma virzienā. Atbilstoši interpretācijas iecerei, tā var attiekties ne tikai uz elementu iemūrēšanu, bet arī uz instalāciju, tos eksponējot iespējami tuvu sākotnējai vietai. Metode var tikt izmantota arī trauslāku arheoloģisko artefaktu eksponēšanai, piemēram, izbūvējot speciālu stendu ar aizsargājošu jumtu, tādējādi paaugstinot pilsdrupu informativitāti.

Latvijas pilsdrupās praktizētas trīs sienu virsplakņu aizsardzības metodes – iesegšana ar “mīksto segumu”, virskārtas betonēšana un jumta seguma izveidošana. Katrai no tām ir savas priekšrocības un trūkumi – iesegšana ar “mīksto” segumu jeb velēnošana ļauj saglabāt drupu siluetu, bet pilnībā nenovērš eroziju. Betonēta virskārta siluetu ietekmē salīdzinoši maz, bet ātri saplaisā un nav ilgmūžīga, turklāt neļauj iztvaikot sienas iekšienē esošajam mitrumam. Jumti, savukārt, nodrošina efektīvu aizsardzību, toties izmaina drupu siluetu, tādēļ, it īpaši nelielu fragmentu apjumšanas gadījumā tie var aizsegt un būtiski izmainīt oriģināla raksturu.

Dažādie sienu aizsardzībai izmantotie ieseguma veidi, lai vai cik lokāli un tehniski pirmajā brīdī šķistu, ietekmē pilsdrupu tēlu. Izvēle par labu vienam vai otram risinājumam ir atkarīga no pilsdrupu eksponēšanas koncepcijas. Tā pirmsprojekta stadijā, pamatojoties uz izpētes rezultātiem izstrādāta interpretācijas plāna, jārisina attīstības meta ietvaros, kam seko konkrētu konservācijas

risinājuma izstrāde. Diemžēl Latvijā šāda prakse ieviešas tikai pamazām – uz eksponēšanu vērsti risinājumi meklēti vien dažām pilsdrupām.

Salīdzinot ar korpusu vai sienu apjumšanu, torņu iesegšana realizēta salīdzinoši vairāk objektiem. Pagaidu vai pastāvīgas konstrukcijas jumts ļauj ne tikai saglabāt sienu oriģinālos elementus vai pārsegumus. Smailie jumti veido arī pilsdrupu vertikālo akcentu, savukārt torņa kompaktais cilindriskais vai paralēlskalda formas apjoms vienkāršo tā pārsegšanu. Tornim kā augstākajam un vertikālākajam elementam ir būtiska nozīme parasti horizontālo pilsdrupu tēla veidošanā.

Vairākās pils īstenota viduslaiku pils torņu silueta atjaunošanas iespēja. Turaidas, Bauskas, Alūksnes un Ērgemes torņiem atjaunots konusveida jumta forma, turklāt Alūksnes tornī plānota ekspozīcijas izveidošana. 2018. gadā veiktā dakstiņu seguma atjaunošana Cēsīs bija pamatota gan ar oriģinālo ieceri un jumta konstrukcijas nestspēju, gan ar pietiekami koša vertikālā akcenta atjaunošanu – torņa jumts labi pamanāms ainavā no Cēsu pakalniem.

Raunas, Limbažu, Siguldas torņi projektēti un īstenoti atbilstoši pasūtītāju programmām, izbūvējot tajos skatu platformas. Rezultātā torņu jumti paceļas virs pilsdrupu līmeņa, savukārt skatu platformu funkcionālās prasības ietekmējušas torņa un visu pilsdrupu siluetu. Ērgemes tornim mēģināts rast kompromisu, tomēr arī šeit centieni vienlaikus sekot vēsturiskajām tradīcijām un risināt pasūtītāja uzdevumu nav vainagojušies ar pārliecinošu arhitektonisku risinājumu. Izveidotās vietzīmes nav raksturīgas Baltijas reģionam un negatīvi ietekmē kultūrvidi.

Pārējo atjaunoto torņu projektos sienu konservācijas vietā veikta to aizsardzība pret nokrišņiem. Izbūvētas nosegtas sastatnes, no kurām tiek veikti un arī turpināti konservācijas darbi, kas jau sekmīgi uzsākti Cēsu pils priekšpils Rietumu tornim. Sastatņu torņu jumta siluets papildinājis attiecīgo pilsdrupu tēlu. Mujānu torņa sastatnes un jumts bez būtiskām izmaiņām saglabājies vairāk kā 16 gadus un veiksmīgi izceļ drukno torņa apjomu apkārtnes ainavā, tomēr konservācijas darbi nav uzsākti. Cēsu pils Raunas pils Ziemeļu torņa divpakāpju jumta segums, kā arī Siguldas Ziemeļu torņa masīvā koka virsbūve negatīvi ietekmē pils siluetu. Tai pat laikā tie aizsargā oriģinālās sienas, kas turpina gaidīt konservācijas darbus. Likumsakarīgi, ka vairumam sastatņu jumtu iesegti ar koka skaidām, kas ir pietiekami viegls segums un atbilst arī pašu sastatņu 'ilgstošajam pagaidu' raksturam. Izņēmums ir Limbažu vārtu tornis, kura jumta segums – dēļi trinīti – atkārtoti korpusu iesegumam izmantoto materiālu. Neskatoties uz asimetrisko siluetu un lielo augstumu, arī Limbažu torņa jumts pilda savu primāro funkciju – oriģinālo konstrukciju pagaidu aizsardzību, tādēļ, neskatoties uz savu monumentalitāti, ir uzskatāms par sastatņu torni. Šādu pagaidu iesegumu izveidošanās un gadu desmitus ilga saglabāšanās uzskatāmi parāda drupu konservācijai nepieciešamā finansējuma iztrūkumu.

Latvijā izmantotas dažādas pieejas pilsdrupu zudušo konstrukciju papildinājumiem. Tās var nosacīti iedalīt divās grupās – papildinājumi, kas saistīti ar drupu fizisko saglabāšanu – virsmu

iesegumi un konstruktīvie atbalsti, un tie, kas nodrošina drupu izmantošanu – kāpnes, laipas, izdrupumu un ailu aizpildījumi, kā arī atsevišķu telpu izveidošana. Neliela apjoma saglabāšanas papildinājumu gadījumā pārlicinošāk darbojas konservācijas pieeja – tradicionālās metodes un paņēmieni, kā akmens materiālu mūrēšana, rūpīga šuvojuma atjaunošana un velēnu iesegums. Lielāka un līdz ar to pamanāmāka apjoma papildināšana darbi prasa pārlicinošu arhitektonisku koncepciju, harmoniskas attīstības vīziju un pārlicinošus izteiksmes līdzekļus un formu valodu. Izšķiršanos starp abām pieejām, resp., starp nelielu un lielu apjomu kā jebkurā arhitektūras projektā nosaka projekta autora subjektīvais spriedums un projekta koncepcija. Drupu primārā funkcija ir eksponējama vide, tādēļ tās ir uztveramas kā telpisks objekts un laika radīts mākslas darbs. To labiekārtošanas principiem jābalstās arhitektūras vīzijā, koncepcijā un autora profesionālajās prasmēs.

Jau sākot ar 1960. gadiem vairākos objektos, risinot funkcionālus un saglabāšanas jautājumus, īstenota dažāda veida koka konstrukciju iebūve – jumti, laipas kāpnes u.tml. Koks veido viegli montējamu, atgriezenisku, no oriģināla atšķirīgu papildinājumu. Turklāt laika apstākļu ietekmē novecojošas koksnes pelēkums un virsmas neviendabība harmonē ar oriģinālās sienu plaknes koloristiku. Relatīvi vieglo konstrukciju balstīšanai uz autentiskajām konstrukcijām nepieciešama salīdzinoši neliela konstruktīva iejaukšanās, kā arī tās var tikt īstenotas sastatņu formā, aptverot un aizsargājot oriģinālu. Tai pat laikā lielā apjomā koka plaknes var konkurēt ar oriģinālo materiālu un veidot maldinošu vai disharmonējošu pilsdrupu tēlu.

Pilsdrupu revalorizācija

D R U P A S U N M Ū S D I E N U K U L T Ū R V I D E

Novērtējot Latvijas pilsdrupu saglabātību un pašreizējo izmantošanas intensitāti, promocijas darbā tās iedalītas piecās grupās):

- **drupu komplekss** – saglabājusies ievērojama apjoma virszemes konstrukciju daļa, atsevišķās pilsdrupu daļās izvietotas slēdzamas vai pat apkurināmas telpas, nodrošinot aktīvas kultūras norišu iespējas (Cēsis, Turaida,),
- relatīvi liels, bet **fragmentārs virszemes konstrukciju apjoms**, daļēji izmantota eksponēšanas iespēja un vidēja iesaiste kultūrvidē (Rauna, Piebalga, Limbaži, Dobeles (līdz 2020. gadam),
- **konstrukcijas** saglabājušās galvenokārt **zemes līmenī** ar atsevišķiem augstākiem fragmentiem (Trikāta, Ludza, Āraiši),
- **atsevišķi** brīvstāvoši **virszemes fragmenti**, pārējais apjoms tikai daļēji nolasāms zemes līmenī atsevišķu akmeņu vai reljefa paaugstinājuma formā (Burtnieki, Piltene, Mujāni),

- **izzūdošas drupas** – atsevišķi virszemes fragmenti, bet pārsvarā kādreizējās sienu vietas nolasāmas kā reljefa paaugstinājums (Rinda, Ikšķile, Viļaka),
- **applūdinātas drupas**, kas izvietotas Daugavas baseinā (Mārtiņsala, Altene, Salaspils).

Katrai no grupām, atbilstoši to izmantošanas veidiem, meklējamas savas pieejas pilsdrupu attīstībai un revalorizācijai, izmantojot pieejamos plānošanas, projektēšanas un eksponēšanas instrumentus.

Drupu iekļaušanos kultūrvidē raksturo to izmantošanas intensitāte. Tā apliecina, ka pilsdrupās var notikt un notiek dažādi, ar izpēti vai saglabāšanu saistīti, kā arī publiski pasākumi, kas tieši vai pastarpināti caur mediju ziņām tiek komunicēti ar sabiedrību. Līdz ar to var pieņemt, ka drupu vieta kultūrvidē ir savdabīgs to saglabātības un izmantošanas reizinājums. Latvijas pilsdrupas pēc to saglabātības un pašreizējās izmantošanas var iedalīt piecās grupās: drupu komplekss, fragmentārs virszemes konstrukciju apjoms, atsevišķi brīvēstāvoši virszemes fragmenti, izzūdošas drupas un applūdinātas drupas. Saglabātība un izmantojamība, savukārt, nosaka nepieciešamās darbības aktīva kultūrvides dalībnieka statusa iegūšanai vai esošās pozīcijas saglabāšanai, tai skaitā nepieciešamo drupu konservāciju, eksponēšanu un interpretāciju.

A R H I T E K T A I N S T R U M E N T Ā R I J S D R U P U K U L T Ū R V Ē S T U R I S K Ā P O T E N C I Ā L A A K T I V I Z Ē Š A N A I

Arhitektūrai sabiedrībā ir ne tikai plānojoša un vizuāli-estetizējoša, bet arī sociāli-integrējoša loma. Pilsdrupu saglabāšana kā viena no arhitektonisko risinājumu formām tiešā veidā atspoguļo mūsdienu sabiedrības attieksmi pret vēstures pieminekļiem. Pēdējos divdesmit gadu laikā līdz ar tehnoloģiju un pasaules tīmekļa attīstību radusies iespēja iegūt praktiski neierobežotu daudzumu informācijas mainījusi arī zinātniskās pētniecības un konservācijas projektu izstrādes metodes. Daudz materiālu atrodami digitāli – arvien vairāk pasaules bibliotēkās tiek skenētas un tiešsaistē kļuvušas pieejamas līdz šim maz zināmas un reti sastopamas grāmatas, arhīvu materiāli un manuskripti. Projektējot ir iespēja piekļūt ģeogrāfiski tālu izvietotiem analogiem, uzzināt citu pieredzi un analizēt kļūdas. Šāda brīvpieēja nenoliedzami ietekmē ne tikai izziņas telpu, bet arī veidu, kā sabiedrība uztver kultūrvēsturiskas būves. Kultūras mantojuma publiskā komunicēšana, ar tās palīdzību nodrošinot sabiedrības iesaisti, kļuvusi par saglabāšanas procesa neatņemamu sastāvdaļu. Savlaicīgi apzinoties mērķauditorijas intereses, sekmīga eksponēšanas koncepcija var tikt iekļauta jau pilsdrupu attīstības metā un interpretācijas plānā.

Mūsdienu pasaules uztveres modelī un sabiedrības vērtību skalā pilsdrupām ir daudz plašāka nozīme, nekā bijusi visā pastāvēšanas vēsturē. Teiktais attiecas gan uz pilīm kā pārveidotām sava laika aizsardzības būvēm, gan uz drupām, kuras kā pārdomu rosinātājas visvairāk izceltas romantisma laikmetā. Mūsdienās lai vai kādas lēnas apceres iespējas sev meklēs civilizācijas skrējienā sajutušais indivīds, maz ir tādu, kuri drūpošas ēkas uztvers kā īpašas nostaļģijas un

apceres objektu. Niecīgais drupu atspoguļojums medijos un mākslā neliecina, ka šāda pilsdrupu per se rosināta imagināritāte būtu populāra sabiedrībā.

Lai vai cik dramatiski notikumi norisinājušies pilis viduslaikos, mūsdienās saikne ar vairākus simtus gadus seniem pagātnes notikumiem ir vāji izteikta Pilsdrupu integrācijai kultūrvidē nepieciešams veidot jaunas asociācijas, izmantojot tām piemītošo kultūrvēsturisko potenciālu. Efektīvākais veids pilsdrupu revitalizācijai ir jaunu asociatīvu saišu veidošana, pēc iespējas iesaistot procesos vietējos iedzīvotājus.

Drupu vērtību komunicēšanu ar sabiedrību nodrošina viena no galvenajām mūsdienu pieejām ekspozīcijas veidošanā – stāsta stāstīšana (story telling). Tās mērķis ir panākt, lai objekts spētu “uzrunāt” apmeklētāju. Kaut arī šāds “vēstījums” šķietami nav konservācijas projekta tiešais uzdevums, tomēr tādām ir jābūt ietvertam saglabāšanas koncepcijā. Pamatots un loģiski izskaidrojams konservācijas risinājums, savukārt, var veidot daļu no ekspozīcijas stāsta, piedaloties pilsdrupu kā vēsturiska objekta asociatīvo saišu veidošanā. Kaut arī drupas ir nozīmīgs arhitektūras vēstures un pagātnes kultūras elements, to integrācijas nodrošināšanai nepieciešamas noteiktas papildus darbības.

Tehniskā ziņā labiekārtojuma risinājumi pilsdrupās būtiski neatšķiras no citu objektu labiekārtojuma. Tai pat laikā teritorijas plānojumā var integrēt gan pilsdrupu izpētes laikā atsegtos elementus – bruģi, teknes, kāpnes, konstrukciju pamatus u.c., kā arī interpretēt dažādus izpētes secinājumus – līmeņus, sliekšņus, ailas u.tml. Būtiskāks aspekts ir vēsturiskās ieejas – ja nepieciešams, tilta un vārtu atjaunošana. Arheoloģiski aizsargātās teritorijās zemes planēšanas darbi parasti ir stipri ierobežoti vai arī nav iespējami vispār, tādēļ līmeņu starpību pārvarēšanai tiek būvētas speciālas konstrukcijas – laipas, pandusi un tiltiņi. Labiekārtojuma elementi veido daļu no pilsdrupu stāsta.

Pilsdrupu vides pieejamības risinājumi ietver gan iespēju aplūkot objektu cilvēkiem ratiņkrēsls, gan arī taktilo eksponātu (hands-on mode) izveidošanu redzes invalīdiem. Tomēr fiziskā piekļuve ne vienmēr ir iespējama vēsturisko segumu – bruģa – nelīdzenuma, kāpņu šaurības vai stāvuma dēļ, savukārt pacēlāju vai pandusu izbūve traucētu pārējiem apmeklētājiem un izjauktu vides harmoniju. Tādēļ vairumā pilsdrupu vides pieejamība rosināta, pēc iespējas nodrošinot ratiņkrēslu lietotājiem vai arī vecāka gadagājuma apmeklētājiem iespēju objektu iepazīt attālināti.

Pilsdrupas kā specifisku vides objektu var raksturot kā skarbu un robustu, arī grūti pieejamu un sarežģīti eksponējamu. Dažāda apjoma un saglabātības mūrētas konstrukcijas, kurām gandrīz zudušas arhitektoniskās detaļas vai apdare, bieži, it sevišķi ziemeļu pusē apaug ar sūnām un ķērpjiem, kas virsmu padara pelēcīgu. Nokrišņu ūdens iedarbībā mēdz veidoties dažādi izskalojumi un sāļu tecējumi. Lai vizuāli mīkstinātu skarbo drupu raksturu, viena no iespējām ir krāsainu un košu apstādījumu veidošana tiešā to tuvumā. Ziedu un krūmu krāšņums ne tikai vizuāli papildina

vienmuļos drūpošos mūrus un veido krāsainus akcentus. Stādījumu izveidošana piesaista jaunus apmeklētājus, daudziem no kuriem dzīvā daba ir tuvāka un saprotamāka par mūra sienām. Mājdzīvnieku turēšana pilsdrupās Latvijā sastopama maz, kaut arī tā bija neatņemama viduslaiku sadzīves sastāvdaļa. Tomēr, spriežot pēc ārvalstu pieredzes, tie ar savu klaigāšanu un saimniecībai raksturīgo aromātu sekmīgi papildinātu pils apmeklējuma piedzīvojumu.

Pilsdrupu konservācijas arhitekta rīcībā ir pietiekami plašs paņēmieni klāsts jeb instrumentu kopums, kas ļauj īstenot visdažādākās interpretācijas idejas. Sākotnējā izpētes stadijā identificētais vietas potenciāls tiek iestrādāts attīstības metā. Atbilstoši tam tiek izstrādāta konservācijas koncepcija, savukārt, izmantojot dažādus virsmas izteiksmes līdzekļus izpētē atklāto objekta būvvesturi konservācijas laikā attēlo objektā. Piekļuvi pilsdrupām, kā arī pieejamību cilvēkiem ar īpašām vajadzībām risina gan labiekārtojuma izstrādes laikā, gan arī izvēloties atsevišķu objekta daļu eksponēšanas risinājumus. Pēdējā laikā pilsdrupu attīstības projektos tiek ietverti arī dzīvās dabas un apstādījumu priekšlikumi. Drupu konservācija nodrošina objekta saglabāšanu, savukārt attīstības mets – saglabāšanas risinājumu izvēli un eksponēšanas konceptuālos risinājumus.

D R U P U K Ā K U L T Ū R A S M A N T O J U M A D A Ļ A S I N T E R P R E T Ā C I J A

Pilis, kuru drupas saglabājušās līdz mūsdienām, ir gan brīvdabas eksponāti, gan kultūrvides elements. Sekmīga drupu apsaimniekošanas, eksponēšanas un interpretācijas politika un no tās izrietoša interesentu piesaiste, savukārt, tālāk motivē rast un piešķirt finansējumu un veikt drupu konservāciju. Nepieciešamība kaut ko ar drupām pasākt, piemēram, tās eksponēt, rosina veikt to izpēti, salīdzināt un interpretēt vēsturisko mantojumu, tādējādi veidojot vai paplašinot objekta stāstu. Viens no pilsdrupu kā vēsturisku vietu potenciāliem ir iespēja kļūt par estētisku un vēsturiski informatīvu vidi, pretstatā citiem tikai estētiskiem, kā, piemēram, dabas mantojuma objekti, vai pārsvarā izklaidējošiem, kā tematiskie atrakciju parki apskates objektiem.

Skaidrojuma jeb stāsta nozīme uzsvērtā nodaļā “Latvijas pilsdrupu mūsdienu novērtējums” iztīrātājās aptaujas anketās. Kā viens no paņēmieniem apmeklētības uzlabošanai uzsvērtā vēstures faktos un notikumos balstītu stāstu veidošanas nozīme, norādot, ka “sausu faktu vietā cilvēkiem patīk leģendas”. Par Rozbeķu pilsdrupām saņemts ierosinājums piedāvāt piedzīvojumu iespējas, veidojot tematiskus kultūras pasākumus un iesaistot skatītājus teatralizētā uzvedumā. Lai atgādinātu par Salaspils pilsdrupu esamību, rosināts pat ieviest reģionālas svētku dienas drupās esošu nocietinājumu godināšanai, tādējādi regulāras svinības sasaistīt ar teorētiskām un praktiskām darbībām. Visi minētie ierosinājumi vērsti uz drupu integrācijas Latvijas kultūrvidē veicināšanu.

Drupu ekspozīciju veido ne tikai saglabājušās mūra konstrukcijas, bet arī to izpētes gaitā atrastie elementi. Tradicionāli drupās atrastie artefakti tiek pārvietoti uz muzeju krātuvēm, samazinot oriģinālo objektu informativitāti. Priekšmetu, to repliku, attēlu vai, fragmentāri atrastu,

trauslu vai bojātu priekšmetu gadījumā to rekonstrukcijas līdz ar brīvdabā eksponējamām būvdetaļām un citām vēstures liecībām būtiski uzlabo piļu kā viduslaiku nocietinājumu uztveri, kā arī dažādo apmeklētāju pieredzi. Ekspozīcijas un interpretācijas jomā Latvijā pārsvarā tiek izmantotas jau pārbaudītas ekspozīcijas metodes. Salīdzinoši jauna pieeja ir pagaidām maz izplatītā vēsturisko objektu pārvaldītāju sadarbība ar mākslas pasauli – tā būtiski uzlabotu pilsdrupu informativitāti, izmantojamību un sekmētu integrāciju mūsdienu kultūras norisēs.

Vēsturiskās informātikas pieeja ļauj datu apstrādi mērķtiecīgi virzīt interpretācijas virzienā. Infografikas formāta laika skalas ļauj uzskatāmi salīdzināt dažādus paralēli notikušus procesus. Uz arheoloģisko atskaišu bāzes sagatavotie telpiskie modeļi ļauj analizēt zudušos objektus no visiem skatu punktiem. Izmantojot paplašinātās realitātes (*augmented reality*) tehnoloģijas, šādus sen zudušu objektu modeļus var savietot ar šobrīd dabā redzamo.

Virtuāli interpretēt var ne tikai dabā redzamus objektus, bet arī, piemēram, arheoloģiskās izpētes laikā atsegtas, bet vēlāk nojauktas vai pārveidotas konstrukcijas. Identificējot arheologu stratigrāfiskajās fiksācijās šādus fragmentus, iespējams rekonstruēt to robežas un vizualizēt zudušas būves, to daļas vai atsevišķus elementus. Mūsdienu digitālā pasaule paver plašas pilsdrupu vēsturiskās informācijas pasniegšanas iespējas, kuru plašāka izmantošana pilsdrupu interpretācijā ir tuvākas nākotnes uzdevums.

Izpētes rezultātu publiskošana ir viena no ierastākajām zinātniskās informācijas komunicēšanas formām. Objektīvs ir pārmetums privāti praktizējošiem arheologiem un būvpētniekiem par publikāciju trūkumu – tās nepieprasa valsts institūcijas pie atļauju izsniegšanas, tādēļ publikāciju sagatavošanai netiek atvēlēts nepieciešamais laiks un līdzekļi.

Rekonstrukcija, kas veidota, izmantojot eksperimentālās arheoloģijas metodes, dod iespēja palūkoties uz saglabājušām vēstures liecībām no praktiskās un izgatavošanas puses. Tādējādi tā ir iespēja pietuvoties vēsturei, pašam pamēģinot un kaut ko izdarot, piemēram, izgatavot ēdienu, apģērbu, veikt noteiktas darbības un rituālus vai svinēt svētkus. Rekonstrukcijas process sniedz praktiskas zināšanas un atziņas, kuras, savukārt, var tālāk izmantot pētniecībā. Eksperimentālās arheoloģijas rezultātu popularizēšana dažādu muzeju programmu ietvaros piesaista plašu interesentu loku.

Nemot vērā drupu fragmentāro saglabātību, papildinošas vizualizācijas ir viens no pārlicinošākajiem interpretācijas veidiem. Dažādie plaknes un telpisko rekonstrukciju paņēmieni, pat neskatoties uz tajos ietvertu subjektivitātes komponenti, palīdz skaidrot dažādus ar pilsdrupu izpēti un saglabāšanu saistītos aspektus. Tie palīdz veidot atmiņā paliekošu tēlu, nostiprinot konkrēto pilsdrupu objektu sabiedrības apziņā. Tai pat laikā vizuālo materiālu, it īpaši digitālo tehnoloģiju lietojuma pārbagātība var sākt izkonkurēt vēsturiskā objekta sniegto apskates baudījumu. Oriģināla un to skaidrojošā materiāla līdzsvars jārisina objekta interpretācijas plānā, sabalansējot prezentāciju oriģinālam un to skaidrojošam materiālam.

Neskatoties uz eventuāli maldinošo ietekmi uz informācijas lauku, rekonstrukcijas zīmējumu veidošana ir daļa no izpētes procesa, liekot pētniekam dziļāk analizēt objektā konstatētos vai izrakumos atrastos fragmentus. Nezināmo fragmentu papildināšanai nepieciešami jāveic analogu studijas un jāmeklē paralēles līdzīgos objektos vai risinājumos. Analītiskais process sekmē izziņu un nereti daudz skaidrāk par plašu tekstuālu aprakstu parāda autora priekšstatus un atzinumus par izpētes priekšmetu.

Pilsdrupu integrāciju mūsdienu kultūrvidē līdztekus jau ierastajam muzejpedagoģiskajam darbam sekmē arī citi plašākas sabiedrības iesaistes un sadarbības veidi un metodes. Apzinoties dažādās drupu vērtības, atbilstoši tām tiek plānoti gan saglabāšanas, gan arī komunikēšanas virzieni. Izplatītās vispārēju vēstures faktu komunikēšanas vietā lielāku ieinteresētību spēj nodrošināt ar pilsdrupu izpēti un saglabāšanu saistīto procesu attēlošana un skaidrošana plašākai sabiedrībai. Pilsdrupu kā apdraudētu kultūras mantojuma vietu revitalizācija (iedzīvināšana) un revalorizācija (vērtības atjaunošana) ir komplekss process, kur praktiskie saglabāšanas jeb konservācijas un uzturēšanas darbi ir nevis mērķis, bet gan līdzeklis to aktīvai iekļaušanai kultūrvidē.

PILSDRUPAS LATVIJAS KULTŪRVIDĒ UN TO PERSPEKTĪVĀ IZMANTOŠANA

Līdztekus atrisinātiem drupu saglabāšanas un drošības jautājumiem, pilsdrupu eksponēšanu būtiski ietekmē iespēja līdz tām nokļūt. Var izdalīt šādas pilsdrupu pieejamības grupas:

Pilsdrupu izvietojuma novērtējums		
Vērtējums	Pilsdrupu skaits grupā	Apraksts
5	<i>12</i>	pilsdrupas atrodas republikas nozīmes pilsētā vai pilsētā ar lielu iedzīvotāju skaitu
4	<i>10</i>	pilsdrupas atrodas nelielā pilsētā vai apdzīvotā vietā
3	<i>18</i>	izvietotas nomaļus, ir piebraucamais ceļš
2	<i>7</i>	izvietotas nomaļus, pieejamas kājāmgājējiem
1	<i>7</i>	izvietotas nomaļus, applūdinātas vai arī pieeja ļoti apgrūtināta

Apmeklētāju apkalpošana ietver pieeju objektam, nepieciešamās telpas un infrastruktūru (informācijas centrs, grāmatu un bukletu, suvenīru veikaliņš, sanmezglis utt.). Lai objekts būtu apskatāms, jāizveido noteikti labiekārtojuma elementi, veidojot drošu un ērti izstaigājamu telpisko vidi. Līdztekus paša objekta sakopšanai, jānodrošina piekļuve – jāveido stāvvietas, jāizbūvē atbilstoši pievedceļi vai pat tilti. Visu šo jautājumu risināšana ir cieši saistīta ar tūrisma iespējām un konkrētā objekta atpazīstamību vēsturisku vietu kontekstā.

Dažādām pilsdrupām dokumentācijas apjoms ir atšķirīgs – vienām gadiem ilgi veiktas izpētes, izstrādātas rekonstrukcijas un gatavota atskaites dokumentācija, citām norisinājušies tikai

paši nepieciešamākie stabilizācijas vai nosegšanas pasākumi. Salīdzinājumam uzskaitīta ar objektu saglabāšanu saistītā dokumentācija - vēsturiskās, arhitektoniskās un arheoloģiskās izpētes atskaites, uzmērījumi, konservācijas projekti, attīstības mets, eksponēšanas risinājumi, kā arī publikācijas. Novērtējot katru no minētajām pozīcijām ar 1 punktu, konstatēts, ka pilnīga vai gandrīz pilnīga izpētes un saglabāšanas dokumentācija pieejama par ~1/10 daļu no Latvijas pilsdrupām, savukārt par 51% vērtējums ir 0 līdz 2 punkti, apliecinot, ka par tām dokumentācija tikpat kā nav pieejama.

Līdzīgi kā citiem apmeklējuma galamērķiem, arī pilsdrupu vietu Latvijas tūrisma aprītē apliecina to apmeklētāju skaits. Kaut arī mantojuma saglabāšanas nozares ekonomiskās efektivitātes un atdeves aprēķinu nav iespējams veikt, izmantojot saimnieciskās darbības modeļus, arī kultūrvēsturiskiem objektiem mūsdienās ir jākļūst par "konkurētspējīgu" produktu, nodrošinot apmeklētājiem un ceļotājiem pieredzi un sajūtas, kas papildina citu kultūras objektu sniegtās iespējas. Lai uzturētu apmeklētāju interesi, pilsdrupām līdztekus pasīvām ainaviskām kvalitātēm jāizceļ arī pārējās vērtības, nodrošinot to aktīvu iesaisti izziņas procesos.

Pilsdrupas kā kultūrvēsturiskas būves veido daļu no Latvijas kultūrtūrisma piedāvājuma, nodrošinot iespēju iepazīt reģiona vai vietas kultūru, vēsturi, mākslu u. c. kultūras elementus, kas veido vietējo iedzīvotāju dzīvesveidu. Lai tajos iesaistītu jaunus, līdz šim ārpus apmeklētāju interešu loka esošas pilsdrupas, iespējama jaunu, vēsturiskajos notikumos balstītu tematisku ceļu maršrutu izstrāde. Latvijas teritorijā iespējams identificēt kara un tirdzniecības maģistrāles, kas veidojušas daļu no Baltijas un Eiropas mēroga ekonomiski – politiskās struktūras. Jaunas iespējas paver arī darbošanās starptautiskos projektos. Latvijā pēc maršruta principa ir izstrādāti senvietu iepazīšanas ceļi un takas, kur vienotā stāstā tiek apvienoti dažādi kultūrvēsturiski objekti, tai skaitā pilsdrupas. Objektu simbioze sekmē katra atsevišķa kultūrvēsturiska objekta attīstību un kopēju iekļaušanos vienotā kultūrvidē.

Mūsdienās viduslaiku pilsdrupas ir pilnībā zaudējušas jebkādas drūmās pagātnes asociācijas, turklāt vairumam tās ar viduslaikiem saistās tikai to nosaukumā. Tai pat laikā ar pilsdrupām saistās noteiktas ekspektācijas – apmeklētāji tajās meklē noslēpumainību, Cēsu pils dienvidu torņa cietums liek aizdomāties par viduslaiku sodu sistēmu, emocionālā kāpinājuma nolūkā Kokneses pilsdrupās izbūvēta moku kambara imitācija. Šādu kāpinājumu un iekšēju saspringumu rada arī, piemēram, Cēsu pils komplicēto vertikālo komunikāciju – vītņu kāpņu sistēma. Līdzīgi citām vēsturiskām vietām un objektiem, konservētās un labiekārtotās drupās var sekmīgi norisināties visdažādākie mūsdienu kultūras pasākumi, kam nav nepieciešami jābūt saistītiem tieši ar pagātnes iedzīvināšanu. Vides īpatnības tikai paspīlgtina un individualizē ikkatru tajā notiekošu kultūras notikumu. Tās ļauj drupu izmantošanu dažādot ar inovatīviem projektiem un risinājumiem. Tomēr tūrisma piedāvājums liecina, ka sabiedrībai līdzās, piemēram, autentiskam Cēsu pils Dienvidu

torņa pagraba cietumam nepieciešams arī tādi pseidovēsturiski veidojumi kā Kokneses pils “moku kambaris”, cenšoties nodrošināt papildus emocionālu pārdzīvojumu.

Pilsdrupas ir ne tikai Latvijas kultūras mantojuma daļa, bet arī aktīvs kultūras tūrisma objekts. Tādēļ to saglabāšanas pasākumiem mūsdienās ir daudz plašāka nozīme un skanējums, kā tikai jautājumi par esošā stāvokļa konservāciju, turklāt objekta apmeklējumi tieši sekmē un motivē saglabāšanas pasākumu veikšanu. Augstais autentiskuma novērtējums motivē turpināt pilsdrupu saglabāšanas un interpretācijas pasākumus, iesaistot arī objektus, kuri šobrīd nav aktīvā tūrisma aprītē. Davosas deklarācijā uzsvērtā augstas kvalitātes apbūvētās vides jeb būvkultūras nozīme. Uzsverot nepieciešamību veidot dinamisku dialogu starp vēsturiskajām kultūras vērtībām un mūsdienu papildinājumiem, taja aicināts veidot sabalansētu un niansētu pieeju gan mantojuma saglabāšanai, gan papildināšanai. “Vecā” un “jaunā” līdzāspastāvēšana pilnībā attiecināma arī uz pilsdrupām, tādējādi nodrošinot to pastāvēšanu un ciešāku integrāciju Latvijas kultūrvidē.

Secinājumi

[1] Vācu ordeņa Livonijas atzara viduslaiku nocietinājumi un to drupas ir unikāls arhitektūras, arheoloģijas, vēstures, vides, sociāls un kultūras fenomens, kas raksturīgs tikai konkrētam Rietumeiropas reģionam – bijušajai Prūsijas un Livonijas teritorijai. Latvija ir daļa no kādreizējās eiropēiskās viduslaiku pasaules un ir unikāla ar tās teritorijā saglabājušos piļu un pilsdrupu tīklu. Šāds vienas tipoloģiskas grupas objektu izvietojums relatīvi nelielā teritorijā rada priekšnoteikumus ne tikai lokāliem izpētes un saglabāšanas pasākumiem, bet nodrošina arī starptautisku apriņķi, par ko liecina līdz šim tapušās publikācijas, organizētās konferences un kultūrtūristu interese.

[2] Visa viduslaiku perioda gaitā no 1185.–1560. gadam Livonijas teritorijā būvētie mūra nocietinājumi pakāpeniski zaudēja stratēģisko nozīmi, it īpaši pēc ugunsieroču ieviešanas karadarbībā 15. gs. sākumā. Kaut arī ne visas pilis ne vienmēr tika sagraudas karos, tiem sekojošie ekonomiskā pagrimuma periodi noteica daudzu, karadarbībā daļēji cietušu ēku pamešanu un līdz ar to pakāpenisku bojāeju. Turpmākajā vēstures gaitā pilsdrupu saglabāšanos vai izžušanu līdz pat mūsdienām noteikusi nejaušību virkne. Galvenais faktors, kas sekmējis vairāk kā 300 gadus drupu stāvoklī esošo būvju fragmentu saglabāšanos, ir to mūrējuma materiāls un konstrukciju masivitāte, kas pat neapbrūpētā veidā nodrošinājuši tiem spēju ilgstoši pretoties erozijas procesam.

[3] Saimnieciskā dzīve Livonijā pēc Ziemeļu kara, kurā tika ieņemts vairums piļu, atjaunojās tikai 18. gs. otrajā pusē. Daļēji vai pilnībā sagraudās ēkas, kur vien tas bija iespējams, atjaunoja tālākai apdzīvošanai. Nocietinājumu teritoriju izmantošanu noteica galvenokārt praktiski apsvērumi, tomēr jaunu ēku būvniecībā pilsdrupās saskatāmas arī zināmas romantisma iezīmes. Apdzīvošanai pirmām kārtām piemērotas bijušo piļu teritorijas. Cik necik izmantojamie piļu korpusi izmantoti pārsvarā saimnieciskām vajadzībām, bet dzīvošanai blakus tiem celtas jaunas, laikmetam atbilstošas dzīvojamās ēkas.

[4] Drupas nevis kā saimnieciska, bet estētiska pašvērtība visagrāk parādās romantisma laika ainavu parkos. Jau kopš pašiem to veidošanas pirmsākumiem 19. gs. sākumā senās pilsdrupas labi sadzīvoja ar citiem ainaviskajiem elementiem – grotām, tiltiņiem, lapenēm, kā arī ar mākslīgi veidotām drupu imitācijām, veidojot vienotus atpūtas un rezignētai apcerei piemērotus kompleksus. Pakāpeniski viduslaiku vēstures artefakti no dekoratīviem un fona elementiem ieguva jaunu – vēstures liecinieku statusu. Izmaiņas sabiedrības attieksmē piešķīra drupām jaunas, līdz tam neidentificētas vērtības.

[5] Neskatoties uz vairāk kā 300 gadu ilgo pilsdrupu un ikdienas dzīves līdzāspastāvēšanu, to atspoguļojums mākslā tomēr ir fragmentārs un nepilnīgs. Drupas praktiski nav atstājušas jūtamu ietekmi un savā varenībā parādās tikai atsevišķu, ar romantisma kustību saistītu, vai arī romantiski noskaņotu mākslinieku daiļradē. Nedaudzajās refleksijās literatūrā, teātrī un kino tēlotas apdzīvotas pilis vai to ieņemšana karadarbības rezultātā un vairāk kalpojušas par fonu cilvēciskām attiecībām un sadzīves notikumiem. Arī šķietami vēsturisko romānu pamattēmas ir

vispārcilvēciskas vērtības kā goda aizstāvēšana, varaskāre, mīlestība un alkas pēc brīvības, un to saistībai ar konkrēto vēsturisko kontekstu ir tikai pakārtota nozīme. Latvijā maz izmantots vizuālais resurss ir arī drupu ainaviskums un drūpošu objektu telpiskie dotumi. Relatīvi plašā 20. gs. otrajā pusē notikusī fotografēšana notikusi galvenokārt dokumentēšanas mērķu vadīta, un drupas kā objekts vizuālajā mākslā praktiski neparādās. Atliek cerēt, ka drupu īpatnā skaistuma piekritēji atradīsies arī starp mūsdienu Latvijas māksliniekiem.

[6] Apsekojot 54 viduslaiku pilsdrupas dabā un vizuāli novērtējot to saglabātību, daudzās no tām identificēti avārijas stāvoklī esoši fragmenti. Erozijas rezultātā turpina samazināties to virszemes apjoms, atdalās apdares fragmenti, sabrūk aillas un izlīdzinās siluets. Neskatoties uz ilgo pastāvēšanas vēsturi, lai nodrošinātu pilsdrupu saglabāšanu esošajā stāvoklī, nepieciešama aktīva iejaukšanās – pastāvīgi erodējošo konstrukciju konservācija.

[7] Latvijas viduslaiku pilsdrupām pašreizējā saglabātības stadijā konstatējamas gan kopīgas, gan atšķirīgas iezīmes. Kopīgas iezīmes ir neapmierinošs tehniskais stāvoklis, kā arī vienpusēja un nepilnīga interpretācija. Atšķiras katra objekta ainaviskā situācija, kā arī drupu saglabātības pakāpe.

[8] Pilsdrupu izpēte ietver secīgus etapus, veicot gan ģeometrisko, gan semantisko jeb analītisko dokumentēšanu. Pēdējā ietver nedestruktīvās jeb neinvazīvās un destruktīvās arheoloģiskās un arhitektoniskās izpētes metodes, kā arī specializēto starpdisciplināro pētījumu rezultātu analīzi. Semantiskās dokumentēšanas saturu veido izpētē iegūto datu detalizēta fiksācija un skaidrojums apraksta, kā arī teorētisku grafisku rekonstrukciju formā. Kopā ar dažādu, izpētes uzdevumā veiktu starpdisciplināru pētījumu secinājumiem, analizētās datēšanas metodes un analītiskie paņēmieni līdztekus pieticīgajiem vēstures avotiem ļauj būtiski papildināt pilsdrupās esošo informāciju. Arhitektoniskās izpētes secinājumi veido pamatu drupu saglabāšanas darba uzdevumam, kā arī būtisku informāciju publicitātei. Dokumentēšanas rezultāti kalpo par pamatu tālākai saglabāšanas plānošanai, realizācijai un objekta ekspluatācijai, kā arī pilsdrupu interpretācijai un prezentācijai.

[9] Kompleksa un integrēta ģeometrisko un semantisko datu uzglabāšana vienotā mantojuma būves informācijas modelī jeb hBIM atbilst LR Ekonomikas ministrijas iniciētajai virzībai būvniecības nozares digitalizācijas virzienā. Tai pat laikā BIM datnes ifc (*industrial foundation class*) specifiskā neparedz ar mantojuma saglabāšanu saistītu parametru iekļaušanu modelī. Vēsturisko datu integrācija ir tuvākas nākotnes uzdevums.

[10] Latvijā izmantotas dažādas pieejas pilsdrupu zudušo konstrukciju papildinājumiem. Tās var nosacīti iedalīt divās grupās – papildinājumi, kas saistīti ar drupu fizisko saglabāšanu – virsmu iesegumi un konstruktīvie atbalsti, un tie, kas nodrošina drupu izmantošanu – kāpnes, laipas, izdrupumu un ailu aizpildījumi, kā arī atsevišķu telpu izveidošana. Neliela apjoma saglabāšanas papildinājumu gadījumā pārliecinošāk darbojas konservācijas pieeja – tradicionālās metodes un paņēmieni, kā akmens materiālu mūrēšana, rūpīga šuvojuma atjaunošana un velēnu iesegums.

Lielāka un līdz ar to pamanāmāka apjoma papildināšana darbi prasa pārlicinošu arhitektonisku koncepciju, harmoniskas attīstības vīziju un pārlicinošus izteiksmes līdzekļus un formu valodu. Izšķiršanos starp abām pieejām, resp., starp nelielu un lielu apjomu kā jebkurā arhitektūras projektā nosaka projekta autora subjektīvais spriedums un projekta koncepcija. Drupu primārā funkcija ir eksponējama vide, tādēļ tās ir uztveramas kā telpisks objekts un laika radīts mākslas darbs. To labiekārtošanas principiem jābalstās arhitektūras vīzijā, koncepcijā un autora profesionālajās prasmēs.

[11] Jau sākot ar 1960. gadiem vairākos objektos, risinot funkcionālus un saglabāšanas jautājumus, īstenota dažāda veida koka konstrukciju iebūve – jumti, laipas kāpnes u.tml. Koks veido viegli montējamu, atgriezenisku, no oriģināla atšķirīgu papildinājumu. Turklāt laika apstākļu ietekmē novecojošas koksnes pelēkums un virsmas neviendabība harmonē ar oriģinālās sienu plaknes koloristiku. Relatīvi vieglo konstrukciju balstīšanai uz autentiskajām konstrukcijām nepieciešama salīdzinoši neliela konstruktīva iejaukšanās, kā arī tās var tikt īstenotas sastatņu formā, aptverot un aizsargājot oriģinālu. Tai pat laikā lielā apjomā koka plaknes var konkurēt ar oriģinālo materiālu un veidot maldinošu vai disharmonējošu pilsdrupu tēlu.

[12] Drupu iekļaušanos kultūrvidē raksturo to izmantošanas intensitāte. Tā apliecina, ka pilsdrupās var notikt un notiek dažādi, ar izpēti vai saglabāšanu saistīti, kā arī publiski pasākumi, kas tieši vai pastarpināti caur mediju ziņām tiek komunicēti ar sabiedrību. Līdz ar to var pieņemt, ka drupu vieta kultūrvidē ir savdabīgs to saglabātības un izmantošanas reizinājums. Latvijas pilsdrupas pēc to saglabātības un pašreizējās izmantošanas var iedalīt piecās grupās: drupu komplekss, fragmentārs virszemes konstrukciju apjoms, atsevišķi brīvēstāvoši virszemes fragmenti, izzūdošas drupas un applūdinātas drupas. Saglabātība un izmantojamība, savukārt, nosaka nepieciešamās darbības aktīva kultūrvides dalībnieka statusa iegūšanai vai esošās pozīcijas saglabāšanai, tai skaitā nepieciešamo drupu konservāciju, eksponēšanu un interpretāciju.

[13] Pilsdrupu konservācijas arhitekta rīcībā ir pietiekami plašs paņēmieni klāsts jeb instrumentu kopums, kas ļauj īstenot visdažādākās interpretācijas idejas. Sākotnējā izpētes stadijā identificētais vietas potenciāls tiek iestrādāts attīstības metā. Atbilstoši tam tiek izstrādāta konservācijas koncepcija, savukārt, izmantojot dažādus virsmas izteiksmes līdzekļus izpētē atklāto objekta būvēsturi konservācijas laikā attēlo objektā. Piekļuvi pilsdrupām, kā arī pieejamību cilvēkiem ar īpašām vajadzībām risina gan labiekārtojuma izstrādes laikā, gan arī izvēloties atsevišķu objekta daļu eksponēšanas risinājumus. Pēdējā laikā pilsdrupu attīstības projektos tiek ietverti arī dzīvās dabas un apstādījumu priekšlikumi. Drupu konservācija nodrošina objekta saglabāšanu, savukārt attīstības mets – saglabāšanas risinājumu izvēli un eksponēšanas konceptuālos risinājumus.

[14] Pilsdrupu integrāciju mūsdienu kultūrvidē līdztekus jau ierastajam muzejpedagoģiskajam darbam sekmē arī citi plašākas sabiedrības iesaistes un sadarbības veidi un metodes. Apzinoties dažādās drupu vērtības, atbilstoši tām tiek plānoti gan saglabāšanas, gan arī interpretācijas virzieni

un metodes. Izplatītās vispārēju vēstures faktu komunicēšanas vietā lielāku ieinteresētību spēj nodrošināt ar pilsdrupu izpēti un saglabāšanu saistīto procesu attēlošana un skaidrošana plašākai sabiedrībai. Pilsdrupu kā apdraudētu kultūras mantojuma vietu revitalizācija (iedzīvināšana) un revalorizācija (vērtības atjaunošana) ir komplekss process, kur praktiskie saglabāšanas jeb konservācijas un uzturēšanas darbi ir nevis mērķis, bet gan līdzeklis to aktīvai iekļaušanai kultūrvidē.

[15] Lai sekmētu pilsdrupu saglabāšanu, nepieciešams paaugstināt to atpazīstamību un publicitāti. Izmantojot drupu informatīvo potenciālu, daudzveidīgā un starpdisciplinārā pētnieciskā un publicistiskā darbība gan procesu apraksta, gan iegūto rezultātu formā jākomunicē ar visplašākajām sabiedrības grupām. Publicitāte atvieglo saglabāšanas nepieciešamības motivāciju un rosina drupu iekļaušanu aktīvākā tūrisma, zinātniskajā un izglītības aprītē. Drupām ir arī liels potenciāls dažādu brīvdabas kultūras pasākumu rīkošanā un tās iespējams iesaistīt dažādās mūsdienu mākslas norisēs. Viduslaiku pilsdrupām akcentējama ne tikai ierastā vēsturiskā, bet arī ainaviskā, izziņas, mūsdienu norišu, simboliskā un emocionālās vērtības, tādējādi paaugstinot to kultūrvēsturisko nozīmi. Maz izmantots potenciāls ir atsevišķu viduslaiku nocietinājumu tematiska savienošana vienotā apskates maršrutā, kā arī sasaiste ar citiem blakus esošiem apskates objektiem.

[16] Viduslaiku pilsdrupu saglabāšanai ir iespēja kļūt par vienu no kultūras mantojuma saglabāšanas politikas prioritātēm. Uz tām pilnībā attiecināmas 2018. gadā Pasaules ekonomikas forumā Eiropas kultūras ministru konferencē parakstītās Davosas deklarācijas viens no pamatvirzieniem augstas kvalitātes būvētās vides kultūras jeb *Baukultur* veidošanā – kultūras mantojuma un laikmetīgās jaunrades simbiozei.

T Ē M A S A P R O B Ā C I J A

Promocijas darba atsevišķi pētījumu rezultāti un secinājumi publicēti vairākos zinātniskos izdevumos gan Latvijā, gan ārvalstīs. Vietējām un ārvalstu konferencēm gatavotie referāti un publikācijas integrēti promocijas darbā un veido tā pētnieciskās daļas pamatu. Aprobācijas pārskats vispirms sakārtots pēc darba veida – publikācijas un referāti, un tālāk tematiski, izdalot galvenos izpētes virzienus: a) pētījumi piļu būvniecībā, b) atsevišķu detaļu izpēte, un c) darbi, kas veltīti metodiskiem un metodoloģiskiem jautājumiem. Atsevišķi uzskaitīti autora sagatavotie pilsdrupu konservācijas projekti un teritorijas attīstības meti. Pievienotas arī citas, ar promocijas darba tēmu saistītās sociālās un sabiedriskās aktivitātes.

P U B L I K Ā C I J A S

PIĻU BŪVVĒSTURE

- 1 *Lapins A., Dirveiks I.* Construction of the Order's Castle in Cesis, Latvia. // Proceedings of the Third International Congress on Construction History. – Cottbus, Germany., 2009.

ATSEVIŠĶU ASPEKTU UN BŪVDETAĻU IZPĒTE

- 2 *Lapiņš A.* Viduslaiku būvkeramika Cēsu pilī // Cēsu pils raksti III: arheoloģija, arhitektūra, vēsture. – Cēsis: Cēsu pils saglabāšanas fonds, 2020., 29.–39.lpp.
- 3 *Lapins Arturs.* Замок Ливонского Ордена в Цесис, Латвия: средневековая строительная керамика // Архитектурная керамика мира, 2018., стр. 20–29.
- 4 *Lapiņš A.* Cēsu pils apšaudes lauka modelēšanas mēģinājums // Cēsu pils raksti II: arheoloģija, arhitektūra, vēsture. – Cēsis: Cēsu pils saglabāšanas fonds, 2018., 37.–56.lpp.
- 5 *Lapins A.* Geometry and Proportions of the Medieval Castles in Latvia // Building Knowledge, Constructing history: Proceedings of the Third Conference of the Construction History Society. – Brussels, 2018., P. 851–856.
- 6 *Lapiņš A.* Durvis un logi Cēsu pils arheoloģiskajā materiālā // Cēsu pils raksti I: arheoloģija, arhitektūra, vēsture. – Cēsis: Cēsu pils saglabāšanas fonds, 2017., 59.–84.lpp.
- 7 *Lapins A.* Cesis Castle, Latvia: Historical Techniques in the Medieval Structural Ceramics Revealed // Proceedings of the Third Conference of the Construction History Society. – Cambridge, 2017.

METODIKAS un INTERPRETĀCIJAS JAUTĀJUMI

- 8 *Lapiņš A.* Pilsdrupu saglabāšana Latvijā – vajadzības un iespējas. // Acta Academiae artium. Latvijas Mākslas akadēmijas Doktora studiju programmas zinātnisko rakstu krājums. – Rīga: LMA, 2020., 10.–20.lpp.
- 9 *Lapins A.* Image Based Recording System for the Documentation of Built Heritage // EuroMed2010. Digital Heritage. 3rd International Conference dedicated on Digital Heritage. 8th–13th of November, Limassol, Cyprus. Short papers. Edited by M. Ioannides, D. Fellner, A. Georgopoulos, D. Hadjimitsis. – Archaeologia, 2010., pp. 246.–260.
- 10 *Lapins A.* Use of Re-projected Photos in the Conservation of the Livonian Order's Castle in Cesis (Latvia) // Space, Time, Place Third International Conference on Remote Sensing in

Archaeology, 17th–21st August 2009, Tiruchirappalli, Tamil Nadu, India, edited by Stefano Campana, Maurizio Forte and Claudia Liuzza. BAR International Series 2118. — Archaeopress, England, 2010., pp. 225.–230.

R E F E R Ā T I

PILŪ un PILSDRUPU BŪVVĒSTURE

- 1 “Riga Castle – the Fortress between two Fortresses”. Nolasīts konferencē “Die Burg im Zeitalter der Reformation”, Flensburgā (Vācija), 2017. gada 10. oktobris.
- 2 Referāts "Ordeņa pils būvniecība Cēsis" (kopā ar arh. I. Dirveiku). Nolasīts III būvniecības vēstures kongresā. 2009. gada 20.–24. maijs, Kotbusa (Vācija).

ATSEVIŠĶU ASPEKTU UN BŪVDETAĻU IZPĒTE

- 3 Referāts “Geometry and Proportions of the Medieval Castles in Latvia”. Nolasīts 6. Starptautiskajā būvniecības vēstures kongresā Briselē, 2018. gada jūlijā.
- 4 Referāts “Akmens detaļu datēšanas iespējas pēc virsmas apstrādes pazīmēm”. Nolasīts 5. Cēsu Viduslaiku arheoloģijas konferencē, Cēsis, 2018. gada oktobris.
- 5 Referāts “Viduslaiku būvkeramika Cēsu pilī”. Nolasīts 4. Cēsu Viduslaiku arheoloģijas konferencē, Cēsis, 2017. gada martā.
- 6 Referāts “Cēsu pils aizsardzības spējas 16. gadsimtā. Apšaudes lauka modelēšana”, nolasīts 3. Cēsu viduslaiku pils arheoloģijas konferencē, 2016. gada aprīlī.
- 7 Referāts “Arheoloģiskās liecības par Cēsu pils logu arhitektūru”, nolasīts 2. Cēsu viduslaiku pils arheoloģijas konferencē, 2014. gada novembrī.
- 8 Referāts “Durvju apkalumi Cēsu pils arheoloģiskajā materiālā”, nolasīts 1. Cēsu viduslaiku pils arheoloģijas konferencē, 2013. gada novembrī.

METODIKAS JAUTĀJUMI

- 9 Referāts “Kuldīgas pils tālīzpēte”. Nolasīts starptautiskajā zinātniskajā konferencē “Kurzemes un Zemgales hercogistes laiks – unikāls periods pasaules vēsturē”. 2020. gada 18. septembrī, Kuldīgā.
- 10 Referāts “Pilsdrupu interpretācija un prezentēšana”. Nolasīts Latvijas Mākslas akadēmijas Doktorantūras seminārā 2019. gada 25. aprīlī.
- 11 Referāts “Mūsdienu metodes pilsdrupu arhitektoniskajā izpētē”. Nolasīts Latvijas Mākslas akadēmijas Doktorantūras seminārā 2018. gada 20. martā.
- 12 Referāts “ Viduslaiku pilsdrupas Latvijas kultūrvidē”. Nolasīts Latvijas Mākslas akadēmijas Doktorantūras seminārā 2018. gada 30. novembrī.
- 13 Referāts “Latvijas viduslaiku pilsdrupas mūsdienās”. Nolasīts Latvijas Mākslas akadēmijas Doktorantūras seminārā 2017. gada 26. martā.
- 14 Referāts “Būvētā mantojuma dokumentēšana, izmantojot attēlus” (*Image Based Recording System for the Documentation of Built Heritage*). Nolasīts EuroMed2010, 3. digitālā mantojuma konferencē. 2009 gada 8.–13. Novembris, Limasola, Kipra.
- 15 Referāts "Iztaisnoto fotogrāfiju izmantošana Cēsu pils kompleksa konservācijā" (*Use of Re-*

projected Photos in the Conservation of the Livonian Order's Castle in Cesis (Latvia)), nolasīts starptautiskajā konferencē "Tālizpētes izmantošana arheoloģijā". 2009. gada 17.–21. augusts, Tīručirapalli (Indija).

P I L S D R U P U K O N S E R V Ā C I J A S P R O J E K T I

- 1 *Lapiņš A., Jansons G.* Trikātas pilsdrupu konservācija. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2019.
- 2 *Lapiņš A., Jansons G.* Trikātas pilsdrupu attīstības mets – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2019.
- 3 *Lapiņš A., Jansons G.* Durbes pilsdrupu konservācija. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2019.
- 4 *Lapiņš A., Jansons G.* Durbes pilsdrupu attīstības mets. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2019.
- 5 *Lapiņš A., Aizpurva L.* Mākoņkalna pilsdrupu konservācija. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2019.
- 6 *Lapiņš A., Aizpurva L.* Mākoņkalna pilsdrupu attīstības mets. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2019.
- 7 *Lapiņš A.* Viļakas pilsdrupu attīstības mets. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2019.
- 8 *Lapiņš A., Jansons G.* Raunas pils attīstības mets. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2017.
- 9 *Lapiņš A., Jansons G., Klimbe K.* Kokneses pils konservācija un labiekārtojums. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2016.
- 10 *Lapiņš A., Jansons G., Reinbergs M.* Ludzas pils attīstības mets. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2016.
- 11 *Lapiņš A., Jansons G., Reinbergs M.* Rēzeknes pils attīstības mets. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2016.
- 12 *Lapiņš A., Jansons G., Reinbergs M.* Kokneses pils attīstības mets. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2016.
- 13 *Lapiņš A., Erte S., Klimbe K.* Rēzeknes pils mūra konstrukciju konservācijas projekts. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2015.
- 14 *Lapiņš A., Erte S., Klimbe K.* Ludzas pils mūra konstrukciju konservācijas projekts. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2015.
- 15 *Lapiņš A.* Cēsu pilsdrupu atjaunošanas programma 2015.–2018. gadam. – Rīga, 2015.
- 16 *Lapiņš A., Erte S., Klimbe K.* Alūksnes pils mūra konstrukciju konservācijas projekts. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2015.
- 17 *Lapiņš A., Jansons G., Rozenštrauhs K.* Alūksnes pils attīstības mets. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2015.
- 18 *Lapiņš A., Jansons G.* Alūksnes pilsdrupu konservācija. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2006. gads.
- 19 *Lapiņš A.* Cēsu pilsdrupu konservācija programma 2005.–2006. gadam. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2005. gads.
- 20 *Lapiņš A.* Valmieras pilsdrupu ZR un Z korpusu konservācija. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2005. gads.
- 21 *Lapiņš A., Lācis J.* Ludzas pilsdrupu konservācija. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2004. gads.
- 22 *Lapiņš A., Lācis J.* Aizkraukles pilsdrupu konservācija. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa,

2004. gads.

- 23 *Lapiņš A., Lācis J.* Mujānu torņa konservācija. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2003. gads.
- 24 *Lapiņš A., Barbars A.* Cēsu pilsdrupu Austrumu korpusa Ziemeļu gala konservācija. – Rīga: Arhitektoniskās izpētes grupa, 2003. gads.